

ЗАТВЕРДЖЕНО

на засіданні
Конституційного Суду України
Постановою
Конституційного Суду України
від 29 березня 2018 року № 17-п/2018

**Щорічна інформаційна доповідь
Конституційного Суду України
за 2017 рік**

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ I. Статус Конституційного Суду України	4
1. Повноваження Суду	4
2. Склад Суду	10
Розділ II. Судова діяльність	11
1. Аналіз змісту конституційних подань, конституційних звернень, конституційних скарг, що надійшли до Суду у 2017 році	12
1.1. Конституційні подання	12
1.2. Конституційні звернення	25
1.3. Конституційні скарги	25
2. Зміст актів, ухвалених Судом у 2017 році	30
2.1. Норми яких актів було визнано неконституційними	30
2.2. Конституційні права і свободи, які були порушені актами, визнаними Судом неконституційними	31
Розділ III. Позасудова діяльність	39
1. Міжнародне співробітництво	39
2. Заходи, організовані і проведені Судом	52
3. „Вісник Конституційного Суду України“	55
Розділ IV. Організація діяльності Суду	56
1. Секретаріат Суду	56
2. Порядок проходження конституційних скарг у Суді	57
3. Фінансування та умови діяльності Суду	59
4. Стратегічні напрями планування діяльності Суду	61
Розділ V. Статистичні показники за 2017 рік (діаграми)	61
1. Кількість конституційних подань, конституційних звернень, конституційних скарг, поданих до Суду у 2017 році	62
2. Реєстрація, опрацювання, залишок конституційних подань, конституційних звернень, конституційних скарг у 2017 році	63
3. Стан розгляду конституційних подань у 2017 році	64
4. Стан розгляду конституційних скарг у 2017 році	65
5. Надходження конституційних подань, конституційних звернень та конституційних скарг протягом діяльності Суду	66
6. Надходження конституційних подань за суб'єктами права на конституційні подання за період діяльності Суду	67
7. Закони України (їх окремі положення), які оспорувалися суб'єктами права на конституційну скаргу, та питання, щодо вирішення яких найчастіше зверталися, у 2017 році	68
8. Звернення громадян, які надійшли до Суду у 2017 році, та порушені в них питання	69

ВСТУП

В Україні у 2017 році продовжилось проведення заходів з впровадження судової реформи. Відповідно до змін до Конституції України, внесених Законом України „Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)“ 2 червня 2016 року, Верховна Рада України прийняла Закон України „Про Конституційний Суд України“ від 13 липня 2017 року № 2136–VIII (далі – Закон). Однією з новел Закону передбачено підготовку та оприлюднення щорічної інформаційної доповіді за підсумками діяльності та фінансового забезпечення Конституційного Суду України (далі – Суд) у попередньому році (стаття 43 Закону).

Запровадження щорічного інформування про діяльність Суду – органу конституційної юрисдикції – ґрунтується на законодавчому затвердженні та на певних підставах.

По-перше, характерною ознакою суспільно-політичних трансформацій у сучасному українському суспільстві є те, що ці трансформації проходять в умовах реформування судової системи, одним з напрямів якого є забезпечення відкритості та гласності процесу здійснення судочинства, у тому числі конституційного. Згідно з частиною другою статті 147 Конституції України гласність визначено одним з принципів діяльності Суду.

Водночас слід відзначити, що щорічна інформаційна доповідь Суду, передбачена законодавчою новелою, органічно доповнює систему організаційно-методичних заходів, запроваджену останніми роками у Суді з метою постійного висвітлення його діяльності, у тому числі за допомогою сучасних інформаційних технологій (розміщення на офіційному веб-сайті Суду повідомлень про порядок денний, відеотрансляцій відкритих частин пленарних засідань, прес-релізів тощо; проведення оглядових екскурсій).

По-друге, з набуттям чинності Законом України „Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)“ і відповідно до рекомендацій Європейської Комісії „За демократію через право“ (Венеціанська Комісія) Суд набув статусу самостійної інституції, відмінної від судів загальної юрисдикції.

Відповідно змінено статус судді Суду, порядок відбору кандидатур на цю посаду, а також встановлено вичерпний перелік підстав для звільнення з посади судді Суду та розширено межі юрисдикції Суду щодо припинення повноважень судді Суду. Окрім цього, Основний Закон України містить спрямовані на посилення незалежності Суду положення, які гарантують фінансування Суду та створення належних умов для його діяльності.

У Конституції України закріплено, зокрема, що суддю Суду не „може бути притягнуто до відповідальності за голосування у зв'язку з ухваленням Судом рішень та надання ним висновків, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку“ (частина четверта статті 149).

Зазнали суттєвих змін і положення Конституції України, якими визначаються повноваження Суду. Це стосується запровадження інституту

конституційної скарги, обмеження об'єктів офіційного тлумачення виключно положеннями Основного Закону України, віднесення до компетенції Суду надання висновку щодо конституційності питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою, тощо.

На виконання цих конституційних вимог у Законі визначено порядок організації та діяльності Суду, підстави і порядок звернення до нього, процедуру розгляду ним справ і порядок виконання рішень та висновків Суду. Окремі питання, пов'язані з реалізацією повноважень Суду, врегульовано кодексами та законами України.

Діяльність Суду з охорони верховенства Конституції України, конституційних прав і свобод людини і громадянина відображена у відповідних розділах цієї доповіді.

По-третє, щорічне інформування суспільства про діяльність органу конституційної юрисдикції є сталою практикою зарубіжного конституційного судочинства. З огляду на це, запровадження такої практики у вітчизняному законодавстві, яким врегульовано діяльність Суду, відповідає основним напрямам євроінтеграційного процесу в Україні, пов'язаного з проведенням соціально-економічних реформ та інституційних перетворень.

Доповідь складається з п'яти розділів, в яких висвітлено:

- повноваження Суду та його конституційний склад (розділ I);
- судову діяльність Суду, зокрема проаналізовано зміст конституційних подань, конституційних звернень та конституційних скарг, які надійшли у звітному році до Суду, зміст актів, ухвалених Судом у справах за цими матеріалами, стан їх виконання, а також надано статистичні показники цієї діяльності тощо (розділ II);
- позасудову діяльність Суду, у тому числі на міжнародному рівні (розділ III);
- організацію діяльності Суду та стан її фінансування (розділ IV);
- статистичні показники за 2017 рік (діаграми) (розділ V).

Згідно з частиною другою статті 43 Закону текст щорічної інформаційної доповіді Суду затверджується на засіданні Суду.

РОЗДІЛ I. Статус Конституційного Суду України

Згідно з законодавством Суд є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Основного Закону України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Основним Законом України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Основного Закону України.

1. Повноваження Суду

1.1. Повноваження Суду визначено в Конституції України. Порядок організації та діяльності Суду, статус суддів Суду, підстави і порядок звернення до Суду, процедура розгляду ним справ і виконання рішень Суду

встановлюються Конституцією України та законом (стаття 153 Основного Закону України).

Згідно зі статтею 147 Основного Закону України:

– Суд вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Основним Законом України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Основного Закону України (частина перша);

– діяльність Суду ґрунтується на принципах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, обґрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень і висновків (частина друга).

Зміст цих конституційних положень конкретизовано в інших статтях розділу XII „Конституційний Суд України“ Конституції України.

Згідно зі статтею 150 Основного Закону України до повноважень Суду належить:

1) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність):

законів та інших правових актів Верховної Ради України;
актів Президента України;

(згідно з юридичною позицією Суду, викладеною у Рішенні від 27 березня 2002 року № 7-пр/2002 у справі щодо актів про обрання/призначення суддів на посади та про звільнення їх з посад, до його повноважень належить, зокрема, вирішення питань щодо відповідності Конституції України (конституційності) правових актів Верховної Ради України та Президента України, до яких віднесені як нормативно-правові, так індивідуально-правові акти);

актів Кабінету Міністрів України;

правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

2) офіційне тлумачення Конституції України;

3) здійснення інших повноважень, передбачених Конституцією України.

Питання, визначені пунктами 1, 2 частини першої статті 150 Основного Закону України, розглядаються за конституційними поданнями Президента України, щонайменше сорока п'яти народних депутатів України, Верховного Суду, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

У статті 151 Конституції України встановлено, що:

– Суд за зверненням Президента України, або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України, або Кабінету Міністрів України надає висновки про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість (частина перша);

– Суд за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України надає висновки про відповідність Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для

винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою (частина друга);

– за зверненням Верховної Ради України Суд надає висновок щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту (частина третя).

Відповідно до статті 159 Основного Закону України законопроект про внесення змін до Конституції України розглядається парламентом за наявності висновку Суду щодо відповідності законопроекту вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Згідно зі статтею 151¹ Суд вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано.

Таким чином, у Конституції України визначено вичерпний перелік повноважень Суду.

1.2. Інші статті розділу XII „Конституційний Суд України“ Конституції України містять приписи, згідно з якими:

– рішення та висновки, ухвалені Судом, є обов’язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені (стаття 151²);

– закони та інші акти за рішенням Суду визнаються неконституційними повністю чи в окремій частині, якщо вони не відповідають Конституції України або якщо була порушена встановлена Конституцією України процедура їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності (частина перша статті 152);

– закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Судом рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення (частина друга статті 152);

– матеріальна чи моральна шкода, завдана фізичним або юридичним особам актами і діями, що визнані неконституційними, відшкодовується державою у встановленому законом порядку (частина третя статті 152).

1.3. На виконання припису статті 153 Конституції України парламент прийняв Закон, яким визначається порядок організації та діяльності Суду, статус суддів Суду, підстави і порядок звернення до нього, процедуру розгляду ним справ і виконання рішень Суду.

Стаття 7 Закону відтворює перелік повноважень Суду, встановлених відповідними статтями Конституції України, а стаття 8 Закону окреслює межі цих повноважень, а саме визначає, що:

– Суд розглядає питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) чинних актів (їх окремих положень) (частина перша);

– з метою захисту та відновлення прав особи Суд розглядає питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) акта (його

окремих положень), який втратив чинність, але продовжує застосовуватись до правовідносин, що виникли під час його чинності (частина друга);

– Суд не розглядає питання щодо відповідності законам України актів Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, актів інших органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, крім випадків, передбачених пунктом 28 частини першої статті 85 (*дострокове припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим за наявності висновку Суду про порушення нею Конституції України або законів України; призначення позачергових виборів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим*); та частиною другою статті 137 (*з мотивів невідповідності нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим Конституції України та законам України Президент України може зупинити дію цих нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим з одночасним зверненням до Суду щодо їх конституційності*) Конституції України (частина третя).

1.4. Згідно з Законом у складі Суду діють Велика палата Суду, два сенати Суду та шість колегій суддів Суду (частина перша статті 32).

Велика палата Суду діє у складі всіх суддів Суду та є повноважною розглядати питання щодо:

- 1) відповідності Конституції України (конституційності) законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;
- 2) офіційного тлумачення Конституції України;
- 3) відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до парламенту для надання згоди на їх обов'язковість;
- 4) відповідності Конституції України (конституційності) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою;
- 5) додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту в межах, встановлених статтями 111 і 151 Конституції України;
- 6) відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Основного Закону України;
- 7) порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України;
- 8) відповідності нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим Конституції України та законам України;
- 9) відповідності Конституції України (конституційності) законів України (їх окремих положень) за конституційними скаргами у разі відмови Сенату Суду від розгляду справи на розсуд Великої палати Суду у випадках, визначених Законом (частини перша, друга статті 35).

До повноважень Сенату Суду, який діє у складі дев'яти суддів Суду, згідно зі статтею 36 Закону віднесено розгляд питань щодо відповідності Конституції України (конституційності) законів України (їх окремих положень) за конституційними скаргами.

Колегії суддів Суду, які діють у складі трьох суддів Суду, вирішують питання щодо відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням, конституційним зверненням, конституційною скаргою (стаття 37 Закону), які є формами звернення до Суду (стаття 50 Закону).

1.5. Підставами для відмови у відкритті конституційного провадження у справі відповідно до Закону є:

- 1) звернення до Суду неналежним суб'єктом;
- 2) неналежність до повноважень Суду питань, порушених у конституційному поданні, конституційному зверненні, конституційній скарзі;
- 3) невідповідність конституційного подання чи конституційного звернення вимогам, передбаченим Законом;
- 4) неприйнятність конституційної скарги;
- 5) втрата чинності актом (його окремими положеннями), щодо якого порушено питання відповідності Конституції України, крім випадків, передбачених частиною другою статті 8 Закону;
- 6) наявність рішення, висновку Суду щодо того самого предмета конституційного подання, конституційного звернення, конституційної скарги, а також ухвал Суду про відмову у відкритті конституційного провадження у справі або про закриття конституційного провадження у справі, якщо їх постановлено на підставі пунктів 1, 2 частини першої статті 62 Закону.

У статті 77 Закону визначено, що конституційна скарга вважається прийнятною, зокрема, за умов, якщо:

– вичерпано всі національні засоби юридичного захисту (за наявності ухваленого в порядку апеляційного перегляду судового рішення, яке набрало законної сили, а в разі передбаченої законом можливості касаційного оскарження – судового рішення, винесеного в порядку касаційного перегляду);

– не перевищено тримісячного строку з дня набрання законної сили остаточним судовим рішенням, у якому застосовано закон України (його окремі положення).

Також у статті 77 Закону передбачено, що:

– як виняток, конституційна скарга може бути прийнята поза межами вимог, установлених пунктом 2 частини першої цієї статті, якщо Суд визнає її розгляд необхідним із мотивів суспільного інтересу;

– якщо суб'єкт права на конституційну скаргу пропустив строк подання конституційної скарги у зв'язку з тим, що не мав повного тексту судового рішення, він має право висловити у конституційній скарзі клопотання про поновлення пропущеного строку;

– суд відмовляє у відкритті конституційного провадження, визнавши конституційну скаргу неприйнятною, якщо зміст і вимоги конституційної скарги є очевидно необґрунтованими або наявне зловживання правом на подання скарги.

1.6. За результатами розгляду матеріалів справ Суд ухвалює рішення, надає висновки, постановляє ухвали, видає забезпечувальні накази; акти з питань, не пов'язаних із конституційним провадженням, Суд ухвалює у формі постанови (стаття 83 Закону).

Оприлюднення всіх актів Суду за результатами конституційного провадження здійснюється на офіційному веб-сайті Суду або в окремих випадках за ухвалою Суду – в Залі засідань Суду, але не пізніше наступного робочого дня після їх ухвалення. Опублікування акта Суду разом з окремою думкою судді Суду здійснюється у „Віснику Конституційного Суду України“ та інших офіційних друкованих виданнях України (частина перша статті 94 Закону).

Згідно зі статтею 97 Закону:

– Суд у рішенні, висновку може встановити порядок і строки їх виконання, а також зобов'язати відповідні державні органи забезпечити контроль за виконанням рішення, додержанням висновку (частина перша);

– Суд може вимагати від відповідних органів письмове підтвердження виконання рішення, додержання висновку (частина друга).

Правові наслідки ухвалених рішень, наданих висновків Суду полягають у тому, що:

– у разі визнання неконституційним закону або іншого правового акта (його окремих положень) він втрачає чинність з дня ухвалення Судом відповідного рішення;

– у разі визнання міжнародного договору України таким, що не відповідає Конституції України, його ратифікація можлива тільки після внесення змін до Конституції України;

– визнання неконституційним питання, яке пропонується для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою, унеможливує винесення цього питання та такий референдум;

– висновок щодо недодержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту унеможливує прийняття Верховною Радою України рішення про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту;

– згідно з юридичною позицією Суду законопроект про внесення змін до Конституції України відповідно до статей 154 і 156 Конституції України може розглядатися парламентом лише за наявності висновку Суду про те, що законопроект відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України (у разі внесення в процесі розгляду у Верховній Раді України поправок до законопроекту він приймається парламентом за умови наявності висновку Суду про те, що законопроект з внесеними до нього поправками відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України (Рішення Суду від 9 червня 1998 року № 8-рп/98 у справі щодо внесення змін до Конституції України);

– визнання факту порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України є підставою для припинення її повноважень;

– у разі встановлення невідповідності нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим Конституції України та законам України ці акти втрачають чинність з дня ухвалення Судом відповідного рішення.

Визнання закону (його окремих положень), щодо неконституційності якого звернувся суб'єкт права на конституційну скаргу, неконституційним означає задоволення конституційної скарги і відповідно до частини другої статті 152 Конституції України втрату ним чинності з дня ухвалення Судом відповідного рішення, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення. Однак це не є підставою для автоматичного скасування судового рішення у справі суб'єкта права на конституційну скаргу. Згідно з процесуальним законодавством рішення Суду щодо неконституційності положень закону віднесено до підстав для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами.

Наприклад, підставами для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами згідно зі статтею 423 Цивільного процесуального кодексу України є встановлена Судом неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане (пункт 1 частини третьої).

Аналогічні норми містять пункт 1 частини п'ятої статті 361 Кодексу адміністративного судочинства України, пункт 1 частини третьої статті 320 Господарського процесуального кодексу України.

Відповідно до пункту 1 частини третьої статті 459 Кримінального процесуального кодексу України виключними обставинами визнаються, зокрема, встановлена Судом неконституційність, конституційність закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом при вирішенні справи.

1.7. Згідно зі статтею 98 Закону за невиконання рішень та недодержання висновків Суду настає відповідальність згідно із законом. Зокрема, за частиною четвертою статті 382 Кримінального кодексу України умисне невиконання службовою особою рішення Європейського суду з прав людини, рішення Суду та умисне недодержання нею висновку Суду карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. *Склад Суду*

2.1. Згідно зі статтею 148 Конституції України:

- до складу Суду входять вісімнадцять суддів Суду (частина перша);
- Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів Суду (частина друга);

– відбір кандидатур на посаду судді Суду здійснюється на конкурсних засадах у визначеному законом порядку (частина третя);

– суддею Суду може бути громадянин України, який володіє державною мовою, на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ятнадцять років, високі моральні якості та є правником із визнаним рівнем компетентності (частина четверта);

– суддя Суду не може належати до політичних партій, профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької чи творчої (частина п'ята);

– суддя Суду призначається на дев'ять років без права бути призначеним повторно (частина шоста);

– суддя Суду набуває повноважень з дня складення ним присяги на спеціальному пленарному засіданні Суду (частина сьома).

2.2. За станом на 31 грудня 2017 року Суд діє у складі 14 суддів Суду, 4 посади суддів Суду є вакантними (2 – за квотою Президента України та 2 – за квотою Верховної Ради України).

У 2017 році відповідно до пункту 1 частини першої статті 149¹ Конституції України у зв'язку з закінченням строку повноважень 3 червня 2017 року припинили повноваження судді Суду Баулін Юрій Васильович і Вдовіченко Сергій Леонідович, які були призначені Президентом України у 2008 році та склали присягу судді Суду 3 червня 2008 року.

Суддею Конституційного Суду України 13 листопада 2017 року XIV позачерговий з'їзд суддів України призначив Городовенка Віктора Валентиновича, який набув статусу судді Суду 14 листопада 2017 року та склав присягу судді Суду 21 листопада 2017 року.

Із 14 суддів Суду за станом на 31 грудня 2017 року 6 суддів Суду мають науковий ступінь доктора юридичних наук, 7 – кандидата юридичних наук, 1 – кандидата наук з державного управління.

РОЗДІЛ II. Судова діяльність

У розділі II надається узагальнена інформація про конституційні подання, конституційні звернення, конституційні скарги, що надійшли до Суду у 2017 році, та аналіз ухвалених Судом у 2017 році рішень в аспекті того, норми яких актів було визнано неконституційними; які конституційні права і свободи були порушені цими нормами, які державні органи Суд зобов'язував забезпечити контроль за виконанням відповідного рішення.

1. Аналіз змісту конституційних подань, конституційних звернень, конституційних скарг, що надійшли до Суду у 2017 році*

1.1. Конституційні подання

У 2017 році в конституційних поданнях, що надійшли до Суду, найчастіше порушувалися такі питання.

Звуження змісту та обсягу конституційних прав громадян, зокрема, внаслідок прийняття або внесення змін до законів України, які регулюють питання соціального захисту, оплати праці та пенсійного забезпечення окремих категорій громадян

– У конституційному поданні щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень другого речення абзацу п'ятого статті 25, статті 26, абзацу другого частини третьої статті 28, абзацу першого пункту 4³ (в частині застосування величини оцінки одного року страхового стажу в розмірі 1%), першого речення абзацу другого пункту 4⁴ (в частині застосування величини оцінки одного року страхового стажу в розмірі 1%), абзацу другого пункту 16 розділу XV „Прикінцеві положення“ Закону України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування“ від 9 липня 2003 року № 1058–IV в редакції Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій“ від 3 жовтня 2017 року № 2148–VIII, абзацу третього, абзаців п'ятнадцятого – вісімнадцятого статті 1 Закону України „Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю“ від 18 травня 2004 року № 1727–IV в редакції Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій“ від 3 жовтня 2017 року № 2148–VIII, пункту 5 розділу II „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій“ від 3 жовтня 2017 року № 2148–VIII, пунктів 1, 2 частини четвертої статті 19, частини другої статті 26 Закону України „Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування“ від 23 вересня 1999 року № 1105–XIV в редакції Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій“ від 3 жовтня 2017 року № 2148–VIII, суб'єкт права на конституційне подання – 49 народних депутатів України – вважає, що оспорювані положення законів України порушують право на соціальний захист різних категорій громадян, принцип стабільності правового регулювання та принцип передбачуваності, звужують зміст та обсяг раніше закріплених законодавством України прав і свобод громадян.

– У своєму конституційному поданні 47 народних депутатів України порушують питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення абзацу другого пункту 5 розділу XI „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону України „Про Національну поліцію“ від 2 липня 2015 року № 580–VIII, яким визнано таким, що втратив чинність, Закон України „Про міліцію“, що містив норми щодо встановлення пільг за користування житлом та житлово-комунальні послуги.

На думку авторів клопотання, у такий спосіб звужено зміст та обсяг існуючих прав і свобод колишніх працівників міліції, у тому числі пенсіонерів, а також членів їх сімей щодо отримання ними додаткового соціального захисту (знижки) 50 відсотків на оплату за користування житлом та комунальними послугами, за паливо в межах норм, встановлених законодавством, не передбаченого Законом України „Про Національну поліцію“. Суб'єкт права на конституційне подання вважає, що нове правове регулювання порушує принцип стабільності правового регулювання як складової верховенства права і

* Інформацію про статистичні дані див. у розділі V.

не узгоджується, зокрема, з позицією Суду, за якою Конституція України виокремлює певні категорії громадян України, що потребують додаткових гарантій соціального захисту з боку держави, серед яких громадяни України, які відповідно до статті 17 Конституції України перебувають на службі у військових формуваннях та правоохоронних органах держави, забезпечуючи суверенітет і територіальну цілісність України, її економічну та інформаційну безпеку.

– У конституційному поданні щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 5 розділу III „Прикінцеві положення“ Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення“ від 2 березня 2015 року № 213–VIII у частині скасування з 1 червня 2015 року норм щодо призначення щомісячного довічного грошового утримання державним службовцям, статті 90 Закону України „Про державну службу“ від 10 грудня 2015 року № 889–VIII в частині запровадження нового правового регулювання пенсійного забезпечення державних службовців шляхом його здійснення відповідно до Закону України „Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування“ 47 народних депутатів України зазначають, що Закон України „Про державну службу“ від 16 грудня 1993 року № 3723–XII передбачав низку прав для державних службовців, у тому числі спеціальний режим пенсійного забезпечення, включаючи право на перерахунок пенсії державного службовця. Пунктом 5 розділу III „Прикінцеві положення“ Закону України від 2 березня 2015 року № 213–VIII було встановлено застереження щодо особливостей пенсійного забезпечення осіб, які мають право на спеціальний вид пенсій (визначено, що у разі неприйняття до 1 червня 2015 року закону щодо призначення всіх пенсій, у тому числі спеціальних, на загальних підставах з 1 червня 2015 року скасовуються норми щодо пенсійного забезпечення осіб, яким пенсії/щомісячне довічне грошове утримання призначаються відповідно до законів України „Про державну службу“, „Про прокуратуру“, „Про судоустрій і статус суддів“, „Про статус народного депутата України“, „Про Кабінет Міністрів України“, „Про судову експертизу“, „Про Національний банк України“, „Про службу в органах місцевого самоврядування“, „Про дипломатичну службу“, Податкового та Митного кодексів України, Положення про помічника-консультанта народного депутата України). Отже, на думку авторів клопотання, законодавець поставив раніше безумовне право осіб, які мають право на пенсійне забезпечення державного службовця, у залежність від юридичного факту, настання якого прямо не пов’язане з діями чи бездіяльністю цих осіб, тобто позбавив їх такого права, чим звузив зміст та обсяг існуючих прав і свобод.

Законом України „Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування“ так само не передбачено спеціального пенсійного забезпечення для осіб, що мали право на пенсійне забезпечення державного службовця, зокрема і в частині права на перерахунок пенсії. При цьому нове правове регулювання поширюється не тільки на осіб, що призначені на державну службу після введення його в дію, але й на тих, хто почав свою професійну діяльність на державній службі в період дії законодавства, що передбачало право на перерахунок пенсії державного службовця. У такий спосіб, на думку авторів клопотання, відбулося порушення принципу правової визначеності та права учасників відповідних правовідносин на законні очікування, а також принципу розумної стабільності правового регулювання суспільних відносин як складової верховенства права.

– У своєму конституційному поданні 51 народний депутат України порушує питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини четвертої статті 85 Закону України „Про пенсійне забезпечення“ від 5 листопада 1991 року № 1788–XII, частини першої статті 58 Закону України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи“ від 28 лютого 1991 року № 796–XII, частини першої статті 54 Закону України „Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших

осіб“ від 9 квітня 1992 року № 2262–XII, частини четвертої статті 37 Закону України „Про державну службу“ від 16 грудня 1993 року № 3723–XII, другого речення частини другої статті 18 Закону України „Про судову експертизу“ від 25 лютого 1994 року № 4038–XII, другого речення частини першої статті 64 Закону України „Про Національний банк України“ від 20 травня 1999 року № 679–XIV, четвертого речення частини сьомої статті 21 Закону України „Про службу в органах місцевого самоврядування“ від 7 червня 2001 року № 2493–III, абзаців сьомого – дев'ятого частини дванадцятої статті 20 Закону України „Про статус народного депутата України“ від 17 листопада 1992 року № 2790–XII, другого речення частини першої статті 29 Закону України „Про дипломатичну службу“ від 20 вересня 2001 року № 2728–III, абзаців другого – четвертого частини першої статті 47 Закону України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування“ від 9 липня 2003 року № 1058–IV, другого речення частини першої статті 57 Закону України „Про Кабінет Міністрів України“ від 27 лютого 2014 року № 794–VII, абзаців першого – третього частини п'ятнадцятої статті 86 Закону України „Про прокуратуру“ від 14 жовтня 2014 року № 1697–VII, третього речення частини вісімнадцятої статті 37 Закону України „Про наукову і науково-технічну діяльність“ від 26 листопада 2015 року № 848–VIII, частини шостої статті 1.1 Положення про помічника-консультанта народного депутата України, затвердженого Постановою Верховної Ради України від 13 жовтня 1995 року № 379/95–ВР.

На думку авторів клопотання, оспорювані положення звужують існуючі права працюючих пенсіонерів, які мають право на трудові пенсії за віком, по інвалідності, у разі втрати годувальника, за вислугу років, оскільки в одних випадках зменшують розмір пенсії, а в інших – фактично скасовують право на пенсію, ставлячи його в залежність від одержуваного заробітку (прибутку).

– Верховний Суд України у конституційному поданні порушив питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення абзацу шостого частини п'ятнадцятої статті 86 Закону України „Про прокуратуру“ від 14 жовтня 2014 року № 1697–VII у частині встановлення максимального розміру пенсії працівників прокуратури (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною), який не може перевищувати десяти прожиткових мінімумів, встановлених для осіб, які втратили працездатність, а на період до 31 грудня 2017 року – не може перевищувати 10740 гривень. Як зазначає суб'єкт права на конституційне подання, працівники органів прокуратури втратили право на перерахунок пенсії та нарахування її у визначених законодавством розмірах, що підтверджує невідповідність оспорюваного положення частині першій статті 8, частинам другій, третій статті 22, частинам першій, третій статті 46 Конституції України (тобто фактично стверджується про звуження обсягу права на пенсію).

– У конституційному поданні щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини шостої статті 96 Кодексу законів про працю України, частини шостої статті 6 Закону України „Про оплату праці“ від 2 березня 1995 року № 108/95–ВР зі змінами 47 народних депутатів України зазначили, що до цих положень внесено зміни, згідно з якими мінімальний посадовий оклад (тарифна ставка) встановлюється у розмірі, не меншому за прожитковий мінімум, встановлений для працездатних осіб на 1 січня календарного року. На думку авторів клопотання, внесені зміни звужують обсяг існуючих прав людини і громадянина, оскільки до їх внесення формування тарифної сітки (схеми посадових окладів) здійснювалося на основі тарифної ставки робітника першого розряду, яка встановлювалася в розмірі, що перевищує

законодавчо встановлений розмір мінімальної заробітної плати, та міжкваліфікаційних (міжпосадових) співвідношень розмірів тарифних ставок (посадових окладів).

– Верховний Суд України у конституційному поданні порушив питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини восьмої статті 36 Закону України „Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування“ від 23 вересня 1999 року № 1105–XIV у редакції Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов’язкового державного соціального страхування та легалізацію фонду оплати праці“ від 28 грудня 2014 року № 77–VIII, яка закріплює, що „відшкодування моральної (немайнової) шкоди потерпілим від нещасних випадків на виробництві або професійних захворювань і членам їхніх сімей не є страховою виплатою та здійснюється незалежно від часу настання страхового випадку відповідно до положень Цивільного кодексу України та Кодексу законів про працю України“. На думку суб’єкта права на конституційне подання, зазначена норма поширює її зворотню дію в цілому на невизначений період, обмежує права роботодавців як страхувальників та інших осіб, які належать до платників єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування, у зв’язку з виникненням додаткового обов’язку відшкодувати моральну (немайнову) шкоду, що суперечить частині першій статті 8, частині першій статті 19, частинам другій, третій статті 22, частині першій статті 58 Основного Закону України.

– Уповноважений Верховної Ради України з прав людини у конституційному поданні порушив питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень першого речення частини другої, частини третьої статті 20 Закону України „Про театри і театральну справу“ від 31 травня 2005 року № 2605–IV зі змінами, абзаців першого, другого, третього частини другої статті 21 Закону України „Про культуру“ від 14 грудня 2010 року № 2778–VI зі змінами, абзацу першого пункту 3 розділу II „Прикінцеві положення“ Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження контрактної форми роботи у сфері культури та конкурсної процедури призначення керівників державних та комунальних закладів культури“ від 28 січня 2016 року № 955–VIII. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини вважає, що вказаними положеннями змінено існуючі норми законів шляхом передбачення єдиної форми трудових договорів для професійних творчих працівників (художнього та творчого персоналу) театру та державних і комунальних закладів культури – контракту, тобто встановлено більш жорстке регулювання для реалізації права вказаних працівників на працю. При цьому оспорювані норми не забезпечують справедливого балансу між інтересами роботодавця та працівника, а засоби, які обрав законодавець для досягнення своєї мети, підривають конституційні гарантії права на працю у відповідній сфері, що суперечить принципу справедливості як елементу принципу верховенства права. На думку автора клопотання, оспорювані норми також призвели до звуження змісту та обсягу права на працю, гарантованого статтею 43 Конституції України, у порівнянні зі змістом та обсягом, що гарантувалися до внесення змін.

– У своєму конституційному поданні 48 народних депутатів України порушили питання відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про освіту“ від 5 вересня 2017 року № 2145–VIII, під час ухвалення якого, на їхню думку, було порушено порядок розгляду та прийняття нормативно-правових актів, встановлений Регламентом Верховної Ради України, затвердженим Законом України „Про Регламент Верховної Ради України“ від 10 лютого 2010 року № 1861–VI. Порівнюючи положення статті 7 вказаного закону та попереднє законодавче регулювання, народні депутати України дійшли висновку, що, передбачивши державні гарантії отримання громадянами України освіти державною мовою, законодавець звузив (скасував) існуючі природні права на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної і загальної середньої

освіти мовою відповідного корінного народу, мовою національних меншин громадян України, які належать до корінних народів, національних меншин України, оскільки попереднє законодавче регулювання гарантувало таким громадянам право на отримання освіти державною мовою і регіональними мовами або мовами меншин.

– У конституційному поданні щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 135, статей 137, 138 Житлового кодексу Української РСР, за якими до членів житлово-будівельного кооперативу приймаються громадяни, які постійно проживають у даному населеному пункті (якщо інше не встановлено законодавством Союзу РСР і Української РСР) і перебувають на обліку бажаючих вступити до житлово-будівельного кооперативу та внесені до єдиного державного реєстру громадян, які потребують поліпшення житлових умов або користуються правом позачергового прийому до членів кооперативу, а також громадяни, зазначені в частині першій статті 143, частині другій статті 145, частині першій статті 146 цього кодексу, суб'єкт права на конституційне подання – 49 народних депутатів України – стверджує, що оспорювані положення звужують обсяг конституційних прав, визначених розділом II „Права, свободи та обов'язки людини і громадянина“ Конституції України.

Порушення конституційних прав окремих категорій громадян внаслідок закріплення дискримінаційного законодавчого регулювання

– У конституційному поданні щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 135, статей 137, 138 Житлового кодексу Української РСР 49 народних депутатів України стверджують, що частина друга статті 135 цього кодексу звужує обсяг конституційних прав громадян, оскільки її норми є дискримінаційними. Згідно з положеннями частини другої статті 135 зазначеного кодексу до членів житлово-будівельного кооперативу приймаються громадяни, які постійно проживають у даному населеному пункті (якщо інше не встановлено законодавством Союзу РСР і Української РСР) і перебувають на обліку бажаючих вступити до житлово-будівельного кооперативу та внесені до єдиного державного реєстру громадян, які потребують поліпшення житлових умов або користуються правом позачергового прийому до членів кооперативу, а також громадяни, зазначені в частині першій статті 143, частині другій статті 145, частині першій статті 146 Житлового кодексу Української РСР. На думку народних депутатів України, вказані положення встановлюють преференції за ознаками майнового стану громадянина та місця його проживання, тобто передбачають привілеї для одних і обмеження для інших, що не відповідає характеристиці України як правової і демократичної держави, у якій діє принцип верховенства права.

– У конституційному поданні щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень першого речення абзацу шостого, абзаців сьомого, дев'ятого пункту 1 Постанови Кабінету Міністрів України „Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам“ від 5 листопада 2014 року № 637, абзаців першого, другого пункту 7, пунктів 9¹, 13 Порядку призначення (відновлення) соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам, пунктів 2, 3, 4, 5, 6, абзацу першого пункту 7, підпункту 2 пункту 12 Порядку здійснення контролю за проведенням соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам за місцем їх фактичного проживання/перебування, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України „Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам“ від 8 червня 2016 року № 365, суб'єкт права на конституційне подання – 46 народних депутатів України – стверджує, що вимоги щодо фізичної ідентифікації в установах ПАТ „Державний ощадний банк України“ внутрішньо переміщених осіб, які є

пенсіонерами (до отримання платіжної картки, яка є пенсійним посвідченням – кожні 3 місяці; після отримання зазначеної картки – перші 2 рази кожні 6 місяців, у подальшому – кожні 12 місяців), а також всіх інших внутрішньо переміщених осіб (не рідше ніж 1 раз на 6 місяців) встановлюють обмеження за ознаками місця проживання і ставлять таких осіб у нерівне становище порівняно з іншими громадянами України, що є дискримінацією за ознакою місця проживання у сфері соціального захисту населення.

– У конституційному поданні щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про освіту“ від 5 вересня 2017 року № 2145–VIII 48 народних депутатів України висловлюють позицію, що частина перша статті 7 цього закону не відповідає Конституції України, оскільки її положеннями обмежено право осіб, які належать до національних меншин України, навчатися рідною мовою – мовою національних меншин – у комунальних закладах освіти для здобуття загальної середньої освіти, гарантоване частиною п'ятою статті 53 Конституції України. На думку авторів клопотання, ці положення встановлюють дискримінаційні переваги (привілеї) за мовними ознаками та ознакою етнічного походження. Крім того, як вважають народні депутати України, частиною третьою статті 7 оспорюваного закону на законодавчому рівні закріплюються дискримінаційні переваги щодо вивчення в державних і комунальних закладах освіти „англійської мови“. Суб'єкт права на конституційне подання також стверджує, що положення статті 7 Закону України „Про освіту“ від 5 вересня 2017 року № 2145–VIII не узгоджуються із зобов'язаннями України щодо надання освіти відповідними регіональними мовами або мовами меншин у межах території, на якій такі мови використовуються (стаття 8 Європейської хартії регіональних мов або мов меншин), та зазначає, що виходячи зі змісту статті 9 Конституції України порушення норм міжнародних договорів є порушенням Конституції України.

– У двох конституційних поданнях щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини сьомої статті 12 Закону України „Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту“ від 22 жовтня 2010 року № 3551–XII зі змінами, які встановлюють забезпечення державної цільової підтримки для здобуття професійно-технічної та вищої освіти у державних та комунальних навчальних закладах, зокрема, для учасників бойових дій, зазначених у пункті 19 частини першої статті 6 цього закону, та їхніх дітей, суб'єкт права на конституційне подання – Уповноважений Верховної Ради України з прав людини – стверджує, що формулювання „зазначених у пункті 19 частини першої статті 6 цього Закону“ унеможливило отримання відповідної пільги частиною учасників бойових дій (працівниками підприємств, установ, організацій), які отримали свій статус за безпосередню участь в антитерористичній операції в районах її проведення. На думку автора клопотання, встановлення вказаної державної цільової підтримки не для всіх учасників бойових дій, а тільки для їх окремої групи має ознаки дискримінації.

– У конституційному поданні щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 8, другого речення частини четвертої статті 16 Закону України „Про звернення громадян“ від 2 жовтня 1996 року № 393/96–ВР зі змінами, які передбачають, що не підлягають розгляду звернення осіб, визнаних судом недієздатними, а також що скарга в інтересах недієздатних осіб подається їх законними представниками, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини вказує, що, на його думку, зазначені положення створюють для недієздатних осіб несприятливі умови порівняно з іншими громадянами України, оскільки позбавляють їх права висловлювати свої думки щодо діяльності органів державної влади, просити сприяння у реалізації закріплених Конституцією України та чинним законодавством прав та інтересів, повідомляти про порушення чинного законодавства, вносити клопотання про визнання за ними відповідного статусу, вимагати поновлення порушених прав та захисту законних інтересів. Таким чином, оспорювані положення встановлюють

розмежування між особами дієздатними, які можуть реалізувати своє право на звернення, та недієздатними, які таке право відповідно до вказаного закону не мають.

– У конституційному поданні щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини першої статті 15 Кодексу України про адміністративні правопорушення, частини другої статті 45 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, затвердженого Законом України „Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України“ від 24 березня 1999 року № 551–XIV, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини зазначає, що законодавець у вказаних нормах визначив певні групи осіб за професійною ознакою та встановив, що особи, які належать до цих груп, не несуть відповідальності за вчинення правопорушень, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення. У такий спосіб створено окремі привілейовані групи осіб, які не несуть відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень на рівних засадах із іншими особами. Суб’єкт права на конституційне подання наголошує, що у Конституції України передбачено випадки, коли посадові особи, віднесені до певних категорій, не можуть бути притягнуті до відповідальності та є недоторканими, і зазначає, що до таких посадових осіб належать лише народні депутати України, Президент України та судді. На думку Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, оспорювані положення стосовно вказаного правового регулювання суспільних відносин порушують конституційну вимогу рівності перед законом і принцип заборони дискримінації.

– У конституційному поданні щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки“ від 9 квітня 2015 року № 317–VIII, яким засуджено комуністичний та націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарні режими в Україні як злочинні, запроваджено заборону на публічне заперечення злочинного характеру цих тоталітарних режимів, заборону публічного використання та пропаганди їхньої символіки, встановлено обов’язок держави здійснювати розслідування та оприлюднення інформації про злочини, здійснені представниками цих тоталітарних режимів, встановлено відповідальність за порушення законодавства про заборону пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та використання їхньої символіки, 46 народних депутатів України стверджують, що оспорюваний закон несправедливо забороняє людям бути об’єднаними ідеологією, яка має багатолітню історію, але не збігається з ідеологією політичних партій, що перебувають при владі, і це є дискримінацією.

Порушення конституційних прав громадян на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, на інформацію, а також законодавче встановлення цензури

– У конституційному поданні щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки“ від 9 квітня 2015 року № 317–VIII 46 народних депутатів України висловлюють думку, що пропаганда комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки юридичною особою, політичною партією, іншим об’єднанням громадян, друкованим засобом масової інформації та/або використання у назві символіки комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів є підставою для відмови в реєстрації та/або припинення діяльності юридичної особи, політичної партії, іншого об’єднання громадян, підставою для відмови в реєстрації та/або припинення випуску

друкованого засобу масової інформації. Як вважають автори клопотання, Основний Закон України пов'язує заборону утворення та діяльності політичних партій та громадських організацій із їх протиправними програмними цілями та діями, а не з їх назвою чи використанням певної символіки. Заборона політичних партій, їх ліквідація, відмова від реєстрації як крайні заходи мають застосовуватися на підставі вичерпного переліку протиправних дій, які повинні розглядатися й оцінюватися виключно судами. Позасудове визначення політичної партії та її членів такими, що виключаються з політичного життя держави, через заборону їхнього світогляду та вираження ідей, а також введення таких інституцій, які, крім суду, наділяються повноваженнями визначати неправомірність дій/функціонування осіб/організацій чи об'єднань і призупиняти їх діяльність, суперечать Конституції України.

Суб'єкт права на конституційне подання стверджує, що реалізація оспорюваного закону позбавляє громадян прав брати участь в управлінні державними справами та в розбудові суспільного життя в Україні на засадах політичної, економічної та ідеологічної різноманітності, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування на виборах, прав на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, на інформацію, а також порушує приписи Конституції України щодо недопустимості цензури, у тому числі в засобах масової інформації.

– У конституційному поданні щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Указу Президента України від 15 травня 2017 року № 133/2017 „Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року „Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)“ у частині введення в дію пунктів 271, 272, 273, 274, 275, 276, 287, 422, 423, 424, 425, 434, 435 додатка 2 до рішення Ради національної безпеки і оборони від 28 квітня 2017 року „Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)“, яким визначено перелік юридичних осіб, до яких передбачається застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) строком на три роки, зокрема блокування активів (тимчасового обмеження права особи користуватися та розпоряджатися належним їй майном), заборони передання технологій, прав на об'єкти права інтелектуальної власності, заборони Інтернет-провайдером надання послуг із доступу користувачам мережі Інтернет до відповідних ресурсів/сервісів, 49 народних депутатів України висловлюють позицію, що у такий спосіб громадяни України позбавляються права вільного та безперешкодного доступу до інформації, обміну інформацією у зв'язку із блокуванням ряду інформаційних Інтернет-ресурсів/сервісів; обмежується право громадян на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір; запроваджено цензуру шляхом введення заборони Інтернет-провайдером надавати послуги з доступу користувачам мережі Інтернет – громадянам України до відповідних ресурсів/сервісів; обмежується конституційне право громадян на володіння, користування і розпорядження своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Такі заходи, як вважають автори клопотання, порушують принцип пропорційності, спрямовані на обмеження політичних свобод громадян, не відповідають вимогам Конституції України, зокрема щодо можливості обмеження конституційного права на інформацію лише законом (стаття 34) та можливості обмеження прав і свобод в умовах воєнного або надзвичайного стану (стаття 64), який в Україні не введено.

Порушення конституційних прав громадян під час проведення кримінального провадження та унеможливлення їх судового захисту

– У конституційному поданні щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 368² Кримінального кодексу України, які встановлюють кримінальну відповідальність за незаконне збагачення, суб'єкт права на конституційне подання – 59 народних депутатів України – стверджує, що встановлення відповідальності за незаконне збагачення базується на припущенні стосовно незаконності підстав набуття активів у значному розмірі, що порушує конституційний принцип презумпції невинуватості. Вказані положення покладають саме на обвинуваченого обов'язок доводити законність підстав набуття у власність активів у значному розмірі, ставлячи тим самим сторону обвинувачення у привілейоване становище в порівнянні зі стороною захисту. У разі неподання обвинуваченим відповідних доказів особа може бути визнана винною у незаконному збагаченні та нести за це кримінальну відповідальність, що нівелює гарантовані пунктами 1, 3 частини другої статті 129 Конституції України основні засади судочинства. Народні депутати України вважають, що положення статті 383² Кримінального кодексу України допускають можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності двічі – за незаконні діяння, які стали підставою для набуття у власність активів у значних розмірах (тобто за незаконність підстав набуття активів у значних розмірах), та за набуття активів у значних розмірах на таких підставах, що суперечить частині першій статті 61 Основного Закону України. Крім того, як зазначає суб'єкт права на конституційне подання, оспорювані положення „дозволяють поширити свою дію на діяння, скоєні до набрання ними чинності“.

– У конституційному поданні щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України, відповідно до яких скарги на інші (тобто не передбачені частинами першою, другою цієї статті) ухвали слідчого судді оскарженню не підлягають і заперечення проти них можуть бути подані під час підготовчого провадження в суді, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини вказує, що, на його думку, положення частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України в системному зв'язку з положеннями частин першої, другої цієї статті унеможливають невідкладне оскарження ухвал слідчого судді про надання дозволу на проникнення, огляд та обшук житла особи до суду апеляційної інстанції. Таким чином, особи, у чие право на недоторканність житла (іншого володіння) було здійснено втручання на підставі відповідної ухвали слідчого судді, не мають засобу юридичного захисту у разі небезпідставної скарги стосовно нелегітимності такого втручання. Автор клопотання вважає, що, унеможлививши оскарження до суду апеляційної інстанції вказаних ухвал слідчих суддів, законодавець допустив непропорційність між метою та вжитими для її досягнення заходами. Отже, оспорювані положення встановлюють непропорційне обмеження прав осіб, у чие право на недоторканність житла здійснено втручання на підставі ухвали слідчого судді, на апеляційний перегляд справи, що порушує сутнісний зміст права особи на судовий захист.

– У конституційному поданні щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України, згідно з якими слідчим органам Державної кримінально-виконавчої служби України надано повноваження здійснювати досудове розслідування злочинів, вчинених на території або в приміщеннях Державної кримінально-виконавчої служби України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини стверджує, що законодавець віддав функцію розслідування злочинів, які вчинені безпосередньо працівниками Державної кримінально-виконавчої служби України або у

зв'язку з невиконанням ними своїх прямих обов'язків, працівникам вказаної служби, які ієрархічно, інституційно підконтрольні та підзвітні керівнику цієї служби. Таке законодавче регулювання унеможлиблює здійснення незалежного розслідування за відповідними скаргами, що, в свою чергу, призводить до невиконання державою конституційного обов'язку забезпечувати ефективно розслідування відповідних злочинів.

– У конституційному поданні щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу України, згідно з якими застосування заходів забезпечення кримінального провадження, обраних на стадії досудового розслідування, за відсутності відповідних клопотань сторін кримінального провадження вважається продовженням, суб'єкт права на конституційне подання – Уповноважений Верховної Ради України з прав людини – висловлює позицію, що вказані положення порушують право людини на свободу та особисту недоторканність. На думку автора клопотання, закріплення норми, згідно з якою запобіжний захід у виді тримання особи під вартою або домашнього арешту має вважатися продовженням у разі відсутності клопотань сторін про зміну або скасування такого заходу, позбавляє особу належного захисту від свавілля.

Законодавче закріплення дискреційних повноважень органів державної влади

– У конституційному поданні щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзацу першого пункту 40 розділу VI „Прикінцеві та перехідні положення“ Бюджетного кодексу України від 8 липня 2010 року № 2456–VI у редакції Закону України „Про внесення змін до Бюджетного кодексу України“ від 20 грудня 2016 року № 1789–VIII, відповідно до яких під час здійснення повноважень з контролю за дотриманням бюджетного законодавства в частині моніторингу пенсій, допомог, пільг, субсидій, інших соціальних виплат Міністерство фінансів України має право на безоплатне отримання інформації, що містить банківську таємницю, персональні дані, та на доступ до автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів та банків даних, держателем (адміністратором) яких є державні органи або органи місцевого самоврядування, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини вказує, що згідно з положеннями абзацу другого пункту 40 розділу VI „Прикінцеві та перехідні положення“ цього кодексу для отримання та обробки таких персональних даних Міністерство фінансів України не потребує отримання на це згоди фізичних осіб. На думку автора клопотання, оспорювані положення є підставою для втручання в особисте життя людини, оскільки наділяють державний орган повноваженнями збирати, зберігати, використовувати конфіденційну інформацію про неї без її згоди, тобто надають такому органу необмежену дискрецію. Відсутність чіткого визначення змісту та обсягу персональних даних, що збираються та зберігаються, і наявність у державного органу дискреційних повноважень без визначення їх меж у законі неминуче призведуть до свавільного втручання у право людини на особисте життя.

– У конституційному поданні щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 26 Закону України „Про Національну поліцію“ від 2 липня 2015 року № 580–VIII у частині, що дозволяє поліції під час наповнення баз (банків) даних стосовно осіб, затриманих за підозрою у вчиненні правопорушень (адміністративне затримання, затримання згідно з дорученнями органів правопорядку, затримання осіб органами досудового розслідування, адміністративний арешт, домашній арешт), забезпечувати збирання, накопичення біометричних даних у вигляді зразків ДНК, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини обґрунтовує неконституційність вказаних положень відсутністю в цьому та інших законах захисних положень, які б обмежували дискрецію державного органу, забезпечували належний захист від свавільного втручання у право на особисте життя шляхом відібрання і

зберігання зразків ДНК без згоди особи, що, на його думку, не відповідає положенням статті 3, частин першої, другої статті 8, частин першої, другої статті 32 Конституції України.

– У конституційному поданні щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзацу четвертого частини першої статті 208 Кримінального процесуального кодексу України, згідно з якими уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини вказує, що, на його думку, оспорювані положення надають необмежену дискрецію уповноваженим службовим особам у прийнятті рішення щодо обмеження права особи на свободу, а саме на власний розсуд оцінювати, чи вказують обставини конкретної справи на можливість втечі підозрюваного, і з урахуванням виключно своєї оцінки, без можливості підозрюваного висловити власну позицію чи надати аргументи, приймати рішення щодо обмеження права підозрюваного на свободу.

Законодавче регулювання права власності на землю

– У конституційному поданні щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Кабінету Міністрів України „Деякі питання удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними“ від 7 червня 2017 року № 413 зі змінами суб'єкт права на конституційне подання – 45 народних депутатів України – стверджує, що Кабінет Міністрів України вказаною постановою, тобто підзаконним актом, фактично врегулював питання набуття права власності на землю, що не відповідає нормам Конституції України та не узгоджується з частиною першою статті 116 Земельного кодексу України, за якою „правовий режим власності та користування землею визначається виключно законами України“. Цією ж постановою Кабінет Міністрів України затвердив загальнодержавну програму щодо використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної форми власності та розпорядження ними, яка не схвалена Верховною Радою України. Таким чином, на думку авторів клопотання, Кабінет Міністрів України, врегулювавши питання розпорядження землями сільськогосподарського призначення державної форми власності, вийшов за межі своїх повноважень.

– У конституційному поданні щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пунктів 14, 15 розділу X „Перехідні положення“ Земельного кодексу України щодо продовження мораторію (заборони) на продаж чи іншим способом відчуження земель сільськогосподарського призначення до врегулювання на законодавчому рівні процедури обігу земель сільськогосподарського призначення та розроблення необхідних нормативно-правових актів, але не раніше 1 січня 2018 року, 55 народних депутатів України висловлюють думку, що мораторій, встановлений оспорюваними нормами, фактично перешкоджає реалізації конституційних засад вільного підприємництва як необхідної умови для забезпечення добробуту власною працею для юридичних і фізичних осіб та нівелює сутність права власності на землю, позбавляючи власника правомочності щодо розпорядження земельною ділянкою. Обмеження реалізації права на розпорядження земельними ділянками сільськогосподарського призначення, на думку суб'єкта права на конституційне подання, свідчить, що така форма регулювання правовідносин погіршує, а не поліпшує

конституційно-правове становище кожної людини, стимулює тіньовий ринок землі сільськогосподарського призначення та корупцію у цій сфері.

Недоторканність народних депутатів України

– У конституційному поданні щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 62, частин першої, третьої статті 80 Конституції України, згідно з якими „обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях“, „народним депутатам України гарантується депутатська недоторканність“, „народні депутати України не можуть бути без згоди Верховної Ради України притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані“, 59 народних депутатів України просять Суд дати офіційне тлумачення наведених положень в аспекті таких питань: чи включає депутатська недоторканність заборону порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та застосування інших заходів, що відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата України, без отримання згоди Верховної Ради України на притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності; чи вважається порушенням депутатської недоторканності прослуховування народного депутата України під час його спілкування з третіми особами та відеоконтролю місць загального доступу, де він перебуває, якщо не було надано згоди Верховної Ради України на притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності; чи може обвинувачення ґрунтуватися на доказах, отриманих із порушенням гарантій депутатської недоторканності, встановлених частинами першою, третьою статті 80 Конституції України, а саме при прослуховуванні народного депутата України під час його спілкування з третіми особами та відеоконтролю місць загального доступу, де він перебуває, якщо не було надано згоди Верховної Ради України на притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності.

Суб'єкт права на конституційне подання вважає, що депутатська недоторканність включає заборону порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та застосування інших заходів, у тому числі негласних слідчих дій, що обмежують права і свободи народного депутата України, а також передбачає захист парламентаря від втручання в його спілкування та гарантію, що всі розмови та інформація, якою він обмінюється, є захищеними. На думку авторів клопотання, виключною умовою порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та застосування інших заходів до народного депутата України є санкціоноване судом проведення слідчих дій після отримання відповідної згоди Верховної Ради України на притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності; прослуховування розмови народного депутата України без отримання згоди Верховної Ради України на притягнення його до кримінальної відповідальності, навіть за наявності дозволу суду на прослуховування іншої сторони цієї розмови, суперечить його конституційному статусу.

Отже, у 2017 році в конституційних поданнях найчастіше порушувалися такі питання:

– звуження змісту та обсягу конституційних прав громадян, зокрема внаслідок ухвалення або внесення змін до законів України, які регулюють питання соціального захисту, оплати праці та пенсійного забезпечення окремих категорій громадян;

– порушення конституційних прав окремих категорій громадян внаслідок закріплення дискримінаційного законодавчого регулювання;

– порушення конституційних прав громадян на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, на інформацію, а також законодавче встановлення цензури;

– порушення конституційних прав громадян під час проведення кримінального провадження та унеможливлення їх судового захисту;

– законодавче закріплення дискреційних повноважень органів державної влади;

– законодавче регулювання права власності на землю;

– недоторканність народних депутатів України (в аспекті офіційного тлумачення депутатського імунітету та його юридичного скасування шляхом внесення змін до Конституції України).

Обґрунтовуючи свої позиції, автори клопотань найчастіше звертали увагу на необхідність дотримання в Україні принципу верховенства права, передбаченого частиною першою статті 8 Конституції України.

Суб'єкти права на конституційне подання також наголошували на необхідності дотримання чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, що відповідно до частини першої статті 9 Конституції України є частиною національного законодавства України.

З огляду на це актуальні питання порушив Уповноважений Верховної Ради України з прав людини у конституційному поданні щодо офіційного тлумачення частини першої статті 9 Конституції України, згідно з якою чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, в аспекті питань: якщо вимоги Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція), зміст якої тлумачиться і конкретизується в рішеннях Європейського суду з прав людини, відрізняються від вимог національного законодавства, чи мають застосовуватися вимоги Конвенції як нормативно-правового акта вищої сили (тобто чи є Конвенція нормативно-правовим актом вищої сили порівняно з національним законодавством); чи є рішення Європейського суду з прав людини, постановлені у справах не проти України, джерелом права в Україні. Суб'єкт права на конституційне подання зазначає, що суди неоднозначно застосовують положення статті 9 Конституції України, коли йдеться про застосування Конвенції та правових позицій Європейського суду з прав людини, викладених у його рішеннях. В одних випадках вони вважають, що правові позиції щодо тлумачення Конвенції, які містяться в рішеннях Європейського суду з прав людини у справах як проти України, так і проти інших держав, підлягають застосуванню при вирішенні справ. У разі якщо застосування відповідного національного законодавства призведе до порушення Конвенції, справу необхідно вирішувати із застосуванням правових позицій Європейського суду з прав людини, а не національного законодавства. Таким чином, правовим позиціям Європейського суду з прав людини надається пріоритет порівняно з національним законодавством. В інших випадках суди розглядають рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України як такі, що є джерелом права в Україні, а рішення цього суду у справах проти інших держав – як такі, що не мають правового значення та не є джерелом права в Україні, оскільки вони постановлені у справах не проти України. Наведене свідчить про неоднакове розуміння судами місця та ролі Конвенції як міжнародного договору в національній правовій системі та рішень Європейського суду з прав людини, що призводить до неоднозначності при вирішенні спорів, підірвання стабільності судової практики, непрогнозованості висновків суду, порушення принципу правової визначеності, систематичного недотримання Україною своїх міжнародних

зобов'язань стосовно гарантування кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, прав і свобод, визначених у розділі I Конвенції.

Найчастіше у 2017 році в конституційних поданнях оспорювалися положення Кримінального процесуального кодексу України, Бюджетного кодексу України, законів України „Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування“ від 23 вересня 1999 року № 1105–XIV (у різних редакціях), „Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту“ від 22 жовтня 1993 року № 3551–XII, „Про прокуратуру“ від 14 жовтня 2014 року № 1697–VII, „Про Національну поліцію“ від 2 липня 2015 року № 580–VIII, „Про державну службу“ від 10 грудня 2015 року № 889–VIII.

1.2. Конституційні звернення

До Суду у 2017 році було внесено конституційне звернення Верховної Ради України стосовно надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (в частині скасування депутатської недоторканності) (реєстр. № 6773) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. Вказаним законопроектом пропонувалося виключити з Конституції України частини першу, третю статті 80, тобто скасувати депутатський імунітет, залишивши депутатський індемнітет. До Суду було також внесено конституційне звернення Верховної Ради України стосовно надання висновку щодо відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України законопроекту про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України) (реєстр. № 7203), яким передбачалося внести зміни до статті 80 Конституції України, виклавши її в новій редакції, згідно з якою „народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп“. Внесення таких змін також матиме наслідком скасування депутатського імунітету.

Протягом 2017 року до Суду надійшло 104 конституційних звернення громадян і юридичних осіб щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України. Однак із набранням чинності 30 вересня 2016 року Законом України „Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)“ від 2 червня 2016 року № 1401–VIII Суд здійснює офіційне тлумачення виключно Конституції України за конституційними поданнями визначених суб'єктів. Суд вказані конституційні звернення не розглядав. Секретаріат Суду надав авторам таких клопотань роз'яснення щодо змін у повноваженнях Суду та порядку звернення громадян до нього, зокрема щодо можливості звернення з конституційною скаргою.

1.3. Конституційні скарги

З моменту запровадження в Україні інституту конституційної скарги, а саме з 30 вересня 2016 року, до 31 грудня 2017 року до Суду надійшло

474 конституційні скарги, з них 118 – до набрання чинності Законом, 356 – після набрання чинності Законом.

У період із 3 по 19 серпня 2017 року Секретаріат Суду здійснив перевірку конституційних скарг, які були подані до набрання чинності Законом, на відповідність вимогам пунктів 3, 4 розділу III „Прикінцеві положення“ Закону та встановив відповідність цим вимогам 14 конституційних скарг. 71 конституційна скарга не відповідала вимогам Закону, у зв'язку з чим згідно з пунктом 4 розділу III „Прикінцеві положення“ Закону авторам цих клопотань направлено повідомлення, які містять роз'яснення, в чому полягає невідповідність таких скарг вимогам Закону, та інформацію про можливість у строк до 3 листопада 2017 року привести конституційні скарги у відповідність до вимог Закону. Щодо 33 конституційних скарг виявлено, що остаточні судові рішення у справах осіб, які з ними звернулися, набрали законної сили до 30 вересня 2016 року, а тому на виконання вимог абзацу другого пункту 3 розділу III „Прикінцеві положення“ Закону їх повернуто заявникам.

За станом на 31 грудня 2017 року Секретаріат Суду здійснив попередню перевірку на відповідність за формою вимогам Закону конституційних скарг, які надійшли до Суду після набрання чинності Законом, за результатами якої:

– встановлено, що 83 конституційні скарги за формою відповідають вимогам Закону;

– повернуто авторам клопотань 273 конституційні скарги як такі, що за формою не відповідають вимогам Закону, з роз'ясненнями щодо необхідності усунення недоліків у їх оформленні.

Усього за 2017 рік між суддями Суду розподілено 94 конституційні скарги.

Варто зазначити, що з 94 розподілених конституційних скарг 43 подані повторно (тобто з урахуванням та подальшим усуненням недоліків, які були виявлені Секретаріатом Суду під час попередньої перевірки конституційних скарг).

Всього авторам клопотань повернуто 367 конституційних скарг як такі, що за формою не відповідають вимогам Закону.

Аналіз конституційних скарг щодо найчастіше оспорюваних суб'єктами права на конституційну скаргу норм законодавчих актів

Опрацювання Секретаріатом Суду конституційних скарг вказує на те, що суб'єкти права на конституційну скаргу найчастіше оспорювали положення таких законодавчих актів:

- Закон України „Про державну службу“ – 59 конституційних скарг;
- Закон України „Про прокуратуру“ – 22 конституційні скарги;
- Закон України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи“ – 5 конституційних скарг;

- Закон України „Про систему гарантування вкладів фізичних осіб“ – 5 конституційних скарг;
- Закон України „Про виконавче провадження“ – 9 конституційних скарг;
- закони про Державний бюджет України (2011–2016 рр.) – 13 конституційних скарг;
- Закон України „Про судовий збір“ – 4 конституційні скарги;
- Цивільний процесуальний кодекс України – 34 конституційні скарги;
- Цивільний кодекс України – 9 конституційних скарг;
- Кримінальний процесуальний кодекс України – 43 конституційні скарги;
- Кримінальний кодекс України – 3 конституційні скарги;
- Кодекс адміністративного судочинства України – 25 конституційних скарг;
- Кодекс України про адміністративні правопорушення – 11 конституційних скарг;
- Господарський процесуальний кодекс України – 1 конституційна скарга;
- Земельний кодекс України – 3 конституційні скарги;
- Сімейний кодекс України – 3 конституційні скарги;
- Митний кодекс України – 5 конституційних скарг;
- Податковий кодекс України – 6 конституційних скарг.

Здебільшого в конституційних скаргах порушувалися питання щодо:

- соціального/пенсійного забезпечення державних службовців, працівників прокуратури, військовослужбовців, громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи (зокрема, стосовно порядку перерахунку та припинення індексації пенсій);
- забезпечення права на апеляційний перегляд справи та касаційне оскарження судового рішення.

Детальний аналіз питань, які найчастіше порушувалися в конституційних скаргах, викладено в таблиці:

Таблиця
основних питань, порушених у конституційних скаргах

№ п/п	Закони України, норми яких найчастіше оспорювалися	Питання, які найчастіше порушувалися
1	Закон України „Про державну службу“ від 16 грудня 1993 року № 3723–XII	– щодо перерахунку пенсії державних службовців у зв’язку з підвищенням розміру заробітної плати працюючим державним службовцям (<i>стаття 37¹</i>);

	Закон України „Про державну службу“ від 10 грудня 2015 року № 889–VIII	– щодо права на перерахунок пенсії державного службовця (<i>стаття 90</i>);
2	Кримінальний процесуальний кодекс України	– щодо неможливості оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора під час досудового розслідування (<i>статті 303, 304</i>); – щодо неможливості апеляційного та касаційного оскарження деяких ухвал суду (<i>статті 307, 424</i>); – щодо неможливості оскарження „інших“ ухвал слідчого судді під час досудового розслідування (<i>стаття 309</i>);
3	Цивільний процесуальний кодекс України	– щодо процесуальних прав і обов’язків позивача та відповідача протягом усього часу розгляду справи (<i>стаття 31</i>); – щодо неможливості апеляційного та касаційного оскарження ухвал суду першої інстанції окремо від рішень суду (<i>стаття 293</i>); – щодо забезпечення судами права на касаційне оскарження (<i>стаття 324</i>); – щодо підстав для відмови у відкритті касаційного провадження у справі (<i>стаття 328</i>); – щодо обмеження строку подання заяв про перегляд справи у зв’язку з нововиявленими обставинами після закінчення строку (трьох років з дня набрання судовим рішенням законної сили) (<i>стаття 362</i>);
4	Кодекс адміністративного судочинства України	– щодо забезпечення права на касаційне оскарження у справах скороченого провадження (<i>стаття 183²</i>); – щодо обмеження тримісячним строком подання заяв про перегляд судових рішень (<i>стаття 238</i>); – щодо підстав повернення заявнику заяви про перегляд судових рішень (<i>стаття 239²</i>);
5	Кодекс України про адміністративні правопорушення	– щодо забезпечення права на касаційне оскарження у справах про адміністративне правопорушення (<i>стаття 294</i>);
6	Податковий кодекс України	– щодо призначення судом документальної позапланової податкової перевірки платника податку в процесі кримінального провадження (<i>підпункт 78.1.11 пункту 78.1 статті 78</i>); – щодо встановлення граничного строку (1095 днів) для подання заяви на повернення надмірно сплачених податків суб’єктом господарської діяльності, що настає за днем здійснення такої переплати або отримання права на таке відшкодування (<i>пункт 102.5 статті 102</i>);
7	Закон України „Про прокуратуру“	– щодо пенсійного забезпечення працівників прокуратури (<i>стаття 86</i>);

8	Закон України „Про виконавче провадження“ від 21 квітня 1999 року № 606–XIV	– щодо незгоди з підставами для відкриття, припинення та закінчення виконавчого провадження (<i>стаття 49</i>);
9	закони про Державний бюджет України (2011–2016 рр.)	– щодо припинення індексацій пенсій

До Суду найчастіше звертались громадяни України з клопотаннями щодо соціальних питань з метою захисту своїх прав, встановлених у законодавчих актах, які зазнали змін останнім часом, зокрема стосовно правового регулювання питань оплати праці, пенсійного забезпечення окремих категорій громадян (військовослужбовців, державних службовців, працівників прокуратури, професійних суддів). Конституційні скарги стосувались перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) внесення змін до законів України, якими скасовано або змінено положення щодо порядку призначення, перерахунку й розміру матеріального забезпечення. Також громадяни та юридичні особи звертались із конституційними скаргами стосовно реалізації права кожного на перегляд судового рішення, зокрема в апеляційному та касаційному порядку, про оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора під час досудового розслідування.

Найчастіше в конституційних скаргах оскаржувались положення законів України, що регулюють питання про перерахунок пенсій державних службовців, працівників прокуратури, військовослужбовців, про оплату праці працівників прокуратури, виплату вихідної допомоги у зв'язку з виходом у відставку суддів (закони України „Про державну службу“ від 16 грудня 1993 року № 3723–XII, „Про державну службу“ від 10 грудня 2015 року № 889–VIII, „Про прокуратуру“ від 14 жовтня 2014 року № 1697–VII, „Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб“ від 9 квітня 1992 року № 2262–XII, „Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні“ від 27 березня 2014 року № 1166–VII, „Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України“ від 28 грудня 2014 року № 76–VIII, „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення“ від 2 березня 2015 року № 213–VIII, „Про Державний бюджет України на 2015 рік“ від 28 грудня 2014 року № 80–VIII, „Про Державний бюджет України на 2016 рік“ від 25 грудня 2015 року № 928–VIII), та законів України, що регулюють питання здійснення судочинства, забезпечення права на справедливий суд, що передбачає право на апеляційне та касаційне оскарження рішень суду (Кримінальний процесуальний кодекс України;

Кодекс адміністративного судочинства України; Цивільний процесуальний кодекс України; Кодекс України про адміністративні правопорушення).

2. Зміст актів, ухвалених Судом у 2017 році

2.1. Норми яких актів було визнано неконституційними

Суд визнав неконституційними, зокрема:

– положення **третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу України**, згідно з яким застосування заходів забезпечення кримінального провадження, обраних на стадії досудового розслідування, за відсутності відповідних клопотань сторін кримінального провадження вважається продовженим (*Рішення Суду у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу України від 23 листопада 2017 року № 1-р/2017*);

– **пункт 7 частини другої статті 42 Закону України „Про вищу освіту“** від 1 липня 2014 року № 1556–VII зі змінами, відповідно до якого не може бути обрана, призначена (у тому числі виконувачем обов'язків) на посаду керівника закладу вищої освіти особа, яка „голосувала за диктаторські закони 16 січня 2014 року“ (*Рішення Суду у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 7 частини другої статті 42 Закону України „Про вищу освіту“ від 20 грудня 2017 року № 2-р/2017*);

– **частину дев'яту статті 61, частину третю статті 105 Закону України „Про вибори народних депутатів України“** від 17 листопада 2011 року № 4061–VI зі змінами, які передбачали можливість виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку кандидатів у народні депутати України від політичної партії у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі після встановлення результатів виборів народних депутатів України за рішенням з'їзду (зборів, конференції) політичної партії (*Рішення Суду у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини дев'ятої статті 61, частини третьої статті 105 Закону України „Про вибори народних депутатів України“, пункту 3 розділу II „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону України „Про внесення змін до Закону України „Про вибори народних депутатів України“ щодо виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку партії у багатомандатному окрузі“ (справа про виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку політичної партії) від 21 грудня 2017 року № 3-р/2017*);

– **пункт 3 розділу II „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону України „Про внесення змін до Закону України „Про вибори народних депутатів України“** щодо виключення кандидатів у народні депутати

України з виборчого списку партії у багатомандатному окрузі від 16 лютого 2016 року № 1006–VIII, який передбачав можливість виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку кандидатів у народні депутати України від політичної партії у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі після встановлення результатів виборів народних депутатів України за рішенням з'їзду (зборів, конференції) політичної партії (*Рішення Суду у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини дев'ятої статті 61, частини третьої статті 105 Закону України „Про вибори народних депутатів України“, пункту 3 розділу II „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону України „Про внесення змін до Закону України „Про вибори народних депутатів України“ щодо виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку партії у багатомандатному окрузі“ (справа про виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку політичної партії) від 21 грудня 2017 року № 3-р/2017*).

2.2. Конституційні права і свободи, які були порушені актами, визнаними Судом неконституційними

Право на свободу та особисту недоторканність:

у Рішенні Суду від 23 листопада 2017 року № 1-р/2017, за яким неконституційним визнано положення третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу України (*застосування заходів забезпечення кримінального провадження, обраних на стадії досудового розслідування, за відсутності відповідних клопотань сторін кримінального провадження вважається продовженим*), йдеться, зокрема, про таке:

„...право на свободу та особисту недоторканність (частина перша статті 29 Конституції України) є одним з визначальних та фундаментальних конституційних прав людини. Наявність свободи у особи є однією з передумов її розвитку та соціалізації; право на свободу передбачає можливість вибору своєї поведінки з метою вільного та всебічного розвитку, самостійно діяти відповідно до власних рішень і задумів, визначати пріоритети, робити все, що не заборонено законом, безперешкодно і на власний розсуд пересуватися по території держави, обирати місце проживання тощо; право на свободу означає, що особа є вільною у своїй діяльності від зовнішнього втручання, за винятком обмежень, які встановлюються Конституцією та законами України (абзац третій підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 11 жовтня 2011 року № 10-рп/2011; абзац другий підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016).

Частина друга статті 29 Конституції України передбачає, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом.

Конституційний Суд України неодноразово вказував на те, що право на свободу та особисту недоторканність не є абсолютним і може бути обмежене, але тільки на підставах та в порядку, які визначені в законі (абзац шостий підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 11 жовтня 2011 року № 10-рп/2011). Обмеження конституційного права на свободу та особисту недоторканність має здійснюватися з дотриманням конституційних гарантій захисту прав і свобод людини і громадянина.

Обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права (абзац третій підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016)“ (абзаци другий – п'ятий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини).

„...Конституційний Суд України вважає, що слід визначити такі обов'язкові вимоги до правомірного арешту або тримання під вартою: по-перше, арешт чи тримання під вартою має здійснюватися виключно на підставі належним чином вмотивованого рішення суду; по-друге, підстави та порядок застосування цих запобіжних заходів мають бути визначені в законі та повинні відповідати конституційним гарантіям справедливої судової процедури та принципу верховенства права.

Оскільки метою статті 29 Конституції України є недопущення свавільного обмеження (позбавлення) свободи чи особистої недоторканності особи, то дотримання зазначених вимог є обов'язковим“ (абзаци восьмий – дев'ятий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини).

„Право на свободу та особисту недоторканність, як і будь-яке інше право, потребує захисту від свавільного обмеження, для чого вимагається періодичний судовий контроль за обмеженням чи позбавленням свободи та особистої недоторканності, що має здійснюватися у визначені законом часові інтервали“ (абзац одинадцятий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини).

„Конституційний Суд України... вважає, що право на свободу та особисту недоторканність не є абсолютним і може бути обмежене, але тільки на підставах та в порядку, визначених законами України. Обмеження конституційного права на свободу та особисту недоторканність має здійснюватися з дотриманням конституційних гарантій захисту прав і свобод людини і громадянина та виключно на підставі вмотивованого рішення суду“ (абзац тринадцятий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини).

„...обґрунтованість застосування запобіжних заходів, пов'язаних з обмеженням права особи на свободу та особисту недоторканність, зокрема домашнього арешту та тримання під вартою, має піддаватися судовому контролю через певні проміжки часу, періодично об'єктивним та неупередженим судом на предмет перевірки наявності чи відсутності ризиків, за яких вказані запобіжні заходи застосовуються, у тому числі при закінченні досудового розслідування, коли деякі ризики вже можуть зникнути“ (абзац дванадцятий пункту 3 мотивувальної частини).

„...продовження дії заходів забезпечення кримінального провадження, а саме запобіжних заходів у виді домашнього арешту та тримання під вартою, обраних під час досудового розслідування, без перевірки судом обґрунтованості підстав для їх застосування, суперечить вимогам обов'язкового періодичного судового контролю за застосуванням запобіжних заходів, пов'язаних з обмеженням права особи на свободу та особисту недоторканність, закріпленого у частині другій статті 29 Конституції України, згідно з якою „ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом“ (абзац четвертий пункту 4 мотивувальної частини).

„Конституційний Суд України вважає, що запобіжні заходи (домашній арешт та тримання під вартою), які обмежують гарантоване частиною першою статті 29 Конституції України право людини на свободу та особисту недоторканність, можуть бути застосовані судом на новій процесуальній стадії – стадії судового провадження, зокрема під час підготовчого судового засідання, лише за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставі та в порядку, встановлених законом.

Така позиція Конституційного Суду України узгоджується з практикою Європейського суду з прав людини, який у рішенні від 15 грудня 2016 року у справі „Ігнатов проти України“ вказав, що судовий контроль на новій процесуальній стадії при продовженні дії запобіжних

заходів, пов'язаних з обмеженням права особи на свободу та особисту недоторканність, має відбуватися з обґрунтуванням підстав такого продовження (пункт 36).

Конституційний Суд України зазначає, що висновки слідчого судді щодо будь-яких обставин, які стосувалися суті підозри, обвинувачення та були взяті до уваги при обґрунтуванні запобіжного заходу, обраного під час досудового розслідування, для суду на стадії судового провадження не є преюдиційними. У підготовчому провадженні суд має перевірити обґрунтованість застосування запобіжного заходу щодо обвинуваченого, пов'язаного з обмеженням його права на свободу та особисту недоторканність, та прийняти вмотивоване рішення, незважаючи на те, чи закінчився строк дії ухвали слідчого судді, постановленої на стадії досудового розслідування про обрання такого запобіжного заходу“ (абзаци шостий – восьмий пункту 4 мотивувальної частини).

„Конституційний Суд України вважає, що продовження судом під час підготовчого судового засідання застосування заходів забезпечення кримінального провадження щодо запобіжних заходів у виді домашнього арешту та тримання під вартою за відсутності клопотань прокурора порушує принцип рівності усіх учасників судового процесу, а також принцип незалежності та безсторонності суду, оскільки суд стає на сторону обвинувачення у визначенні наявності ризиків за статтею 177 Кодексу [Кримінальний процесуальний кодекс України], які впливають на необхідність продовження домашнього арешту або тримання під вартою на стадії судового провадження у суді першої інстанції. Коли суддя за відсутності клопотань сторін (прокурора) ініціює питання продовження тримання обвинуваченого під вартою або домашнім арештом, він виходить за межі судової функції і фактично стає на сторону обвинувачення, що є порушенням принципів незалежності і безсторонності судової влади“ (абзац дев'ятий пункту 5 мотивувальної частини).

Право вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування:

„2.3. Виборче право означає можливість кожного громадянина України вільно обирати і бути обраним до органів державної влади та органів місцевого самоврядування в умовах свободи вираження поглядів і обміну думками та інформацією, вільного формування власного ставлення до участі у виборах, а обов'язковою складовою цього права є, зокрема, право на повагу до волевиявлення людини, її демократичного вибору та результатів виборів.

Конституція України покладає на законодавця зобов'язання визначити порядок і умови реалізації громадянами України виборчого права (частина перша статті 38, пункти 20, 21 частини першої статті 92), у тому числі порядок висування кандидатів у народні депутати України. Верховна Рада України, здійснюючи відповідне правове регулювання, не може спотворювати чи скасовувати виборчі права громадян України і має забезпечити умови для здійснення ними вільного волевиявлення, а також повагу до результатів такого волевиявлення як демократичного вибору громадян України.

Обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими (абзац третій підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016). Виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку від партії після встановлення результатів виборів народних депутатів України за ініціативою цієї партії та на її розсуд спотворює результати народного волевиявлення, яке здійснюється через вибори народних депутатів України, та призводить до необґрунтованих і непропорційних обмежень виборчого права громадян України. Це ставить результати такого волевиявлення в залежність від рішення відповідного вищого керівного органу партії – з'їзду, зборів або конференції. Обмеження виборчого права полягає і в тому, що статус кандидата у народні депутати України, підтверджений виборцями шляхом голосування на виборах народних депутатів України, може бути скасований рішенням партії після проведення таких виборів та встановлення їх результатів.

Таким чином, можливість виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку від партії після голосування та встановлення результатів виборів народних депутатів

України суперечить сутності демократичних виборів та конституційному праву громадян України вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування“ (підпункт 2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Суду від 21 грудня 2017 року № 3-р/2017).

„...реалізуючи своє виборче право, виборець підтримує усіх кандидатів у народні депутати України у виборчому списку від однієї партії або не підтримує жодного з них. Черговість кандидатів у народні депутати України у виборчому списку від партії після їх офіційної реєстрації не може змінюватися ні партією, ні виборцями на жодній зі стадій виборчого процесу.

Персональний склад виборчого списку від партії і черговість кандидатів у народні депутати України у ньому впливають на формування політичної волі виборців та її подальше втілення в юридично значущі дії на стадії голосування. Виключення партією зі свого виборчого списку одного чи кількох кандидатів у народні депутати України, які не були визнані обраними народними депутатами України за результатами виборів народних депутатів України, змінює черговість кандидатів у народні депутати України у цьому списку та фактично означає перегляд результатів виборів народних депутатів України, тобто спотворює народне волевиявлення.

Подолання виборчого бар'єру партією за результатами голосування (отримання виборчим списком від партії п'яти і більше відсотків голосів виборців, поданих за кандидатів у народні депутати України, включених до виборчих списків від партій) означає не лише набуття певними кандидатами у народні депутати України, включеними до виборчого списку від цієї партії, статусу народного депутата України, але й виникнення у решти кандидатів у народні депутати України, включених до цього виборчого списку, можливості набуття такого статусу у майбутньому без проведення повторного голосування чи повторних виборів народних депутатів України.

З огляду на викладене Конституційний Суд України вважає, що обов'язковою складовою результатів виборів народних депутатів України є не лише встановлення переліку кандидатів у народні депутати України, які обрані народними депутатами України, але й офіційне визнання та підтвердження визначеної партією черговості кандидатів у народні депутати України у виборчому списку від партії, за якими зберігається зазначений статус та які можуть у подальшому стати народними депутатами України у разі виникнення необхідності у заміщенні народних депутатів України, обраних у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі, повноваження яких були достроково припинені.

Принцип вільних виборів реалізовується через такі основні складові, як свобода формування та вираження виборцем своїх поглядів; об'єктивне й точне офіційне встановлення результатів виборів, позбавлене фальсифікацій; визнання результатів виборів та повага до демократичного вибору громадян України. Увесь виборчий процес має бути організований та проведений таким чином, щоб забезпечити не лише можливість безперешкодного волевиявлення виборців, але й повагу до результатів виборів.

Конституційний Суд України наголошує, що вибори народних депутатів України можуть вважатися вільними та демократичними, тобто такими, що проводяться на демократичних засадах та з дотриманням демократичних процедур, лише за умов свободи вираження поглядів, вільного обігу інформації, свободи політичної діяльності, багатопартійності й політичної, ідеологічної та соціально-культурної багатоманітності. Дотримання зазначених умов має передувати голосуванню на виборах народних депутатів України як усталена політична практика, заснована на політичній конкуренції та рівності суб'єктів виборчого процесу й позбавлена загрози переслідування, тиску або інших неправомірних дій щодо таких суб'єктів.

Виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку від партії суперечить принципу вільних виборів, оскільки може призвести до перегляду результатів вільного та демократичного вибору громадян України після встановлення результатів виборів народних депутатів України“ (абзаци шостий – дванадцятий підпункту 2.4 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Суду від 21 грудня 2017 року № 3-р/2017).

У рішеннях Суду, прийнятих у 2017 році, йшлося також про порушення таких конституційних принципів і положень:

– принципи народовладдя, вільних демократичних виборів і демократичної держави:

„Народовладдя означає належність усієї повноти влади в межах території держави народові та здійснення ним цієї влади як безпосередньо, так і через своїх представників у органах державної влади та органах місцевого самоврядування.

Конституційний Суд України виходить з того, що результати народного волевиявлення, отримані через вибори й референдум, є обов'язковими; реалізація громадянами України конституційних прав і свобод, передусім права голосу на виборах і референдумі, є складовою процесу здійснення влади народом безпосередньо (абзаци четвертий, п'ятий підпункту 4.2 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005).

Результати вільних виборів народних депутатів України, що відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування, є обов'язковими як для органів державної влади та органів місцевого самоврядування, так і для суб'єктів виборчого процесу, у тому числі для партій і виборців. Оскільки результати виборів народних депутатів України визначаються виключно голосуванням виборців, партія не має права на свій розсуд змінювати ці результати через прийняття рішень, наслідком яких є виключення з її виборчого списку одного або кількох кандидатів у народні депутати України та зміна черговості їх розташування у цьому списку. Виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку від партії після встановлення результатів виборів народних депутатів України за рішенням партії є несумісним із принципами народовладдя, вільних виборів і демократичної держави“ (абзаци перший – третій підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Суду від 21 грудня 2017 року № 3-р/2017).

„...реалізуючи своє виборче право, виборець підтримує усіх кандидатів у народні депутати України у виборчому списку від однієї партії або не підтримує жодного з них. Черговість кандидатів у народні депутати України у виборчому списку від партії після їх офіційної реєстрації не може змінюватися ні партією, ні виборцями на жодній зі стадій виборчого процесу.

Персональний склад виборчого списку від партії і черговість кандидатів у народні депутати України у ньому впливають на формування політичної волі виборців та її подальше втілення в юридично значущі дії на стадії голосування. Виключення партією зі свого виборчого списку одного чи кількох кандидатів у народні депутати України, які не були визнані обраними народними депутатами України за результатами виборів народних депутатів України, змінює черговість кандидатів у народні депутати України у цьому списку та фактично означає перегляд результатів виборів народних депутатів України, тобто спотворює народне волевиявлення.

...Принцип вільних виборів реалізовується через такі основні складові, як свобода формування та вираження виборцем своїх поглядів; об'єктивне й точне офіційне встановлення результатів виборів, позбавлене фальсифікацій; визнання результатів виборів та повага до демократичного вибору громадян України. Увесь виборчий процес має бути організований та проведений таким чином, щоб забезпечити не лише можливість безперешкодного волевиявлення виборців, але й повагу до результатів виборів.

...Виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку від партії суперечить принципу вільних виборів, оскільки може призвести до перегляду результатів вільного та демократичного вибору громадян України після встановлення результатів виборів народних депутатів України“ (абзаци шостий, сьомий, десятий, дванадцятий підпункту 2.4 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Суду від 21 грудня 2017 року № 3-р/2017).

„Конституційний Суд України дійшов висновку, що можливість виключення партією кандидатів у народні депутати України з виборчого списку від партії після встановлення результатів виборів народних депутатів України за рішенням її з'їзду (зборів, конференції), передбачена частиною дев'ятою статті 61, частиною третьою статті 105 Закону № 4061, суперечить принципам народовладдя; правової визначеності та правомірних очікувань як складовим принципам верховенства права; свободи політичної діяльності; вільних виборів та вільного волевиявлення виборців; вільного депутатського мандата (частина друга статті 5, частина

перша статті 8, частина четверта статті 15, стаття 71, статті 79–81, 84 Конституції України). Зазначені положення Закону № 4061 порушують право громадян України вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (частина перша статті 38 Конституції України), уможливають заперечення партією політичної волі виборців, втіленої у результатах голосування на виборах народних депутатів України, та суперечать засадам конституційного ладу України“ (абзац п'ятий підпункту 2.6 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Суду від 21 грудня 2017 року № 3-р/2017).

– принцип верховенства права:

„Конституційний Суд України вважає, що принцип правової визначеності вимагає чіткості, зрозумілості й однозначності правових норм, зокрема їх передбачуваності (прогнозованості) та стабільності“ (абзац шостий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Суду від 20 грудня 2017 року № 2-р/2017).

„...оспорювана норма Закону № 1556 [пункт 7 частини другої статті 42 Закону України „Про вищу освіту“ від 1 липня 2014 року № 1556–VII] є невизначеною, оскільки з її змісту незрозуміло, яким критерієм необхідно керуватися при визначенні, чи є закон України, прийнятий Верховною Радою України 16 січня 2014 року, „диктаторським“ (абзац дев'ятий підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Суду від 20 грудня 2017 року № 2-р/2017).

„Згідно із принципом правової визначеності як одним із елементів принципу верховенства права обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустимі, зокрема, за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, якими встановлюються такі обмеження.

...Конституційний Суд України дійшов висновку, що, приймаючи рішення про висунення конкретної особи кандидатом у народні депутати України в складі свого виборчого списку, партія має діяти з усвідомленням політичної відповідальності за діяльність цієї особи як у статусі кандидата у народні депутати України, так і у статусі народного депутата України. Під час формування виборчого списку партія повинна враховувати, що її рішення буде підставою для виникнення відносин між нею і внесеними до її виборчого списку громадянами України. З огляду на те, що громадяни України є єдиними конституційно визнаними суб'єктами виборчого права, а кандидати у народні депутати України мають публічно-правовий статус, реалізація ними пасивного виборчого права після офіційної реєстрації Центральною виборчою комісією кандидатів у народні депутати України, включених до виборчого списку від партії, не може залежати від партії, яка їх висунула та сформувала виборчий список.

Виключення партією кандидатів у народні депутати України з виборчого списку від партії після встановлення результатів виборів народних депутатів України призводить до довільної зміни черговості кандидатів у народні депутати України у виборчому списку від партії і, як наслідок, до збільшення ймовірності набуття статусу народного депутата України кандидатом у народні депутати України, дані про якого розміщені у виборчому списку від партії після даних про кандидата у народні депутати України, виключеного з виборчого списку за рішенням партії. Таке виключення ставить партію, яка сформувала виборчий список, над виборцями та зумовлює безпосередню залежність кандидата у народні депутати України від партії.

Таким чином, партія замість сприяння „формуванню і вираженню політичної волі громадян“ (частина друга статті 36 Конституції України) заперечує політичну волю виборців, втілену у результатах голосування на виборах народних депутатів України.

Існування можливості виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку від партії після встановлення результатів виборів народних депутатів України спричиняє також правову невизначеність щодо набуття кандидатами у народні депутати України статусу народного депутата України. Крім того, саме виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку від партії спотворює волевиявлення виборців та порушує принцип правомірних очікувань і виборців, і кандидатів у народні депутати України“ (абзаци другий, четвертий – сьомий підпункту 2.5 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Суду від 21 грудня 2017 року № 3-р/2017).

„Конституційний Суд України дійшов висновку, що можливість виключення партією кандидатів у народні депутати України з виборчого списку від партії після встановлення результатів виборів народних депутатів України за рішенням її з'їзду (зборів, конференції), передбачена частиною дев'ятою статті 61, частиною третьою статті 105 Закону № 4061 [Закон України „Про вибори народних депутатів України“ від 17 листопада 2011 року № 4061–VI], суперечить принципам народовладдя; правової визначеності та правомірних очікувань як складовим принципам верховенства права; свободи політичної діяльності; вільних виборів та вільного волевиявлення виборців; вільного депутатського мандата (частина друга статті 5, частина перша статті 8, частина четверта статті 15, стаття 71, статті 79–81, 84 Конституції України). Зазначені положення Закону № 4061 порушують право громадян України вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (частина перша статті 38 Конституції України), уможливають заперечення партією політичної волі виборців, втіленої у результатах голосування на виборах народних депутатів України, та суперечать засадам конституційного ладу України“ (абзац п'ятий підпункту 2.6 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Суду від 21 грудня 2017 року № 3-р/2017).

– принцип заборони зворотної дії законів у часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи:

„2.7. У пункті 3 розділу II „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону № 1006 [Закон України „Про внесення змін до Закону України „Про вибори народних депутатів України“ щодо виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку партії у багатомандатному окрузі“ від 16 лютого 2016 року № 1006–VIII] зазначено: „Дія цього Закону поширюється на виборчі списки кандидатів у народні депутати України від політичних партій, які були суб'єктами виборчого процесу на позачергових виборах народних депутатів України 26 жовтня 2014 року“.

За частиною першою статті 58 Конституції України закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі. Відповідно до цієї правової норми дію нормативно-правового акта в часі треба розуміти так, що вона починається з моменту набрання цим актом чинності і припиняється з втратою ним чинності, тобто до події, факту застосовується той закон або інший нормативно-правовий акт, під час дії якого вони настали або мали місце (абзац другий пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 9 лютого 1999 року № 1-рп/99).

Частина перша статті 58 Конституції України передбачає зворотню дію в часі законів та інших нормативно-правових актів лише у тих випадках, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи, однак Закон № 1006 не стосується відповідальності особи.

Дія Закону № 1006, що запровадив можливість виключення партією кандидатів у народні депутати України з виборчого списку від партії після встановлення результатів виборів народних депутатів України за рішенням її з'їзду (зборів, конференції), усупереч вимогам статті 58 Конституції України поширюється на виборчі списки кандидатів у народні депутати України від партій – суб'єктів виборчого процесу на позачергових виборах народних депутатів України 26 жовтня 2014 року, які були сформовані відповідно до Закону № 4061 до внесення до нього змін, за яким таке виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку від партії не допускалося.

Прийняття Закону № 1006 призвело до погіршення правового становища кандидатів у народні депутати України від партій, у тому числі тих, які набули відповідного статусу до набрання ним чинності. Таким чином, пункт 3 розділу II „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону № 1006 порушує формально-юридичну визначеність правовідносин за участю зазначених суб'єктів виборчого процесу, оскільки він запроваджує перегляд як відомих заздалегідь умов, за якими проводилися позачергові вибори народних депутатів України 26 жовтня 2014 року, так і їх результатів.

Отже, пункт 3 розділу II „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону № 1006 суперечить частині першій статті 8, частині першій статті 58 Конституції України“ (підпункт 2.7 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Суду від 21 грудня 2017 року № 3-р/2017).

– право на депутатський індемнітет:

„...Конституцією України визнане та гарантоване право на депутатський індемнітет [частина друга статті 80], а отже, встановлені додаткові порівняно з особистою недоторканністю людини гарантії недоторканності представника Українського народу.

Конституційний Суд України наголошує, що ніхто, у тому числі Верховна Рада України, не може притягнути народного депутата України до відповідальності за висловлювання і голосування у парламенті та його органах.

Депутатський індемнітет має довічний характер, що виключає можливість переслідування народного депутата України у майбутньому навіть за умови припинення його депутатських повноважень. Це підтверджується юридичною позицією Конституційного Суду України, який вказав, що народний депутат України і після припинення депутатських повноважень не може бути притягнений до юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах (абзац другий пункту 4 мотивувальної частини Рішення Суду від 27 жовтня 1999 року № 9-рп/99).

Конституційний Суд України звертає увагу, що депутатський індемнітет в Україні не має абсолютного характеру, адже частиною другою статті 80 Конституції України передбачено відповідальність народного депутата України за образу чи наклеп. Проте Основним Законом України не встановлено жодних інших застережень стосовно голосування народного депутата України у парламенті та його органах. Тобто право вільного голосу народного депутата України у Верховній Раді України та її органах є абсолютним, тому він не може нести юридичної відповідальності за результати голосування“ (абзаци п'ятий – восьмий пункту 3 Рішення Суду від 20 грудня 2017 року № 2-р/2017).

„3.2. Перевіряючи пункт 7 частини другої статті 42 Закону № 1556 [Закон України „Про вищу освіту“ від 1 липня 2014 року № 1556–VII] у взаємозв'язку з пунктом 2 розділу II „Прикінцеві положення“ Закону № 415 [Закон України „Про внесення змін до Закону України „Про вищу освіту“ щодо встановлення обмежень при обранні на посаду (призначення виконувача обов'язків) керівника вищого навчального закладу“ від 14 травня 2015 року № 415–VIII] на предмет його відповідності частині другій статті 80 Конституції України, Конституційний Суд України виходить з того, що виконувач обов'язків керівника закладу вищої освіти, який підпадає під дію пункту 7 частини другої статті 42 Закону № 1556, підлягає звільненню засновником (засновниками) або уповноваженим ним (ними) органом (особою) протягом двох тижнів з дня набрання чинності Законом № 415.

Таким чином, оспорюваною нормою Закону № 1556 у взаємозв'язку із пунктом 2 розділу II „Прикінцеві положення“ Закону № 415 передбачено автоматичне звільнення особи, яка „голосувала за диктаторські закони 16 січня 2014 року“. Вказане звільнення відбувається без згоди працівника, спрямоване на позбавлення працівника права на працю на певній посаді, здійснюється керівником органу (органом), до повноважень якого належить таке звільнення та/або його ініціювання, в обов'язковому порядку на підставі Закону № 415.

Конституційний Суд України констатує, що пунктом 7 частини другої статті 42 Закону № 1556 фактично запроваджено юридичну відповідальність народного депутата України за результати голосування у минулому, а саме за підтримку „диктаторських законів 16 січня 2014 року“, оскільки у разі його призначення виконувачем обов'язків керівника закладу вищої освіти він підлягає звільненню протягом двох тижнів з дня набрання чинності Законом № 415, тобто з 11 червня 2015 року.

Однак таке законодавче регулювання порушує сутність встановленого у частині другій статті 80 Конституції України депутатського індемнітету, що має довічний характер, тобто виключає можливість переслідування народного депутата України у майбутньому навіть за умови припинення його депутатських повноважень, і є абсолютним щодо неможливості притягнення народного депутата України до юридичної відповідальності за результати голосування у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп.

Наведене дає Конституційному Суду України підстави стверджувати, що пункт 7 частини другої статті 42 Закону № 1556 у взаємозв'язку із пунктом 2 розділу II „Прикінцеві положення“ Закону № 415 суперечить частині другій статті 80 Основного Закону України“ (підпункт 3.2 пункту 3 Рішення Суду від 20 грудня 2017 року № 2-р/2017).

– принципи рівності всіх учасників судового процесу, незалежності та безсторонності судової влади:

„Конституційний Суд України вважає, що продовження судом під час підготовчого судового засідання застосування заходів забезпечення кримінального провадження щодо запобіжних заходів у виді домашнього арешту та тримання під вартою за відсутності клопотань прокурора порушує принцип рівності усіх учасників судового процесу, а також принцип незалежності та безсторонності суду, оскільки суд стає на сторону обвинувачення у визначенні наявності ризиків за статтею 177 Кодексу [Кримінальний процесуальний кодекс України], які впливають на необхідність продовження домашнього арешту або тримання під вартою на стадії судового провадження у суді першої інстанції. Коли суддя за відсутності клопотань сторін (прокурора) ініціює питання продовження тримання обвинуваченого під вартою або домашнім арештом, він виходить за межі судової функції і фактично стає на сторону обвинувачення, що є порушенням принципів незалежності і безсторонності судової влади“ (абзац дев'ятий пункту 5 мотивувальної частини Рішення Суду від 23 листопада 2017 року № 1-р/2017).

Крім того, варто зауважити, що за період діяльності останніх двох каденцій суддів Суду, а саме з 2007 по 2017 роки, Суд ухвалив 171 рішення, з них 77 – за конституційними поданнями та конституційними зверненнями щодо офіційного тлумачення положень нормативно-правових актів України; 90 – за конституційними поданнями щодо конституційності положень законів України та інших нормативно-правових актів України; 4 – за конституційними поданнями та конституційними зверненнями щодо офіційного тлумачення та перевірки правових актів або окремих їх положень на відповідність Конституції України (в результаті розгляду конституційних подань і конституційних звернень щодо офіційного тлумачення законів України та Конституції України неконституційними визнавались нормативно-правові акти України у 6 рішеннях Суду).

У цей період Суд також ухвалив 25 рішень, в яких визначено порядок їх виконання або сформульовано рекомендації Верховній Раді України, іншим органам державної влади щодо заповнення прогалин, усунення колізій у чинних законах, інших нормативно-правових актах України, приведення їх у відповідність до положень Конституції України або припинення певних дій. Аналіз прийнятих законів України, інших нормативно-правових актів України, а також вжитих для такого виконання заходів дає змогу говорити про те, що із цих 25 рішень не виконано 9.

РОЗДІЛ III. Позасудова діяльність

1. Міжнародне співробітництво

Міжнародне співробітництво відіграє важливу роль у розбудові та зміцненні інституційної спроможності Суду, адже масштаб і ефективність міжнародних зв'язків є невід'ємним атрибутом якості діяльності будь-якої державної установи, а також показником ступеня належності інституції до

міжнародної фахової спільноти. Крім того, міжнародна співпраця дає можливість долучатися до кращого світового досвіду, застосовувати його в роботі та здійснювати перспективні моделі розвитку.

Нині Суд є активним членом міжнародної конституційної спільноти, про що свідчать деякі статистичні дані.

Так, за 21 рік своєї діяльності Суд установив і підтримує плідні відносини з органами конституційної юрисдикції багатьох іноземних держав, міжнародних організацій, фондів та програм. За ці роки Суд відвідали представники 63 країн світу. Судді Суду брали активну участь у роботі міжнародних конференцій, семінарів та круглих столів, які відбувалися у 42 країнах світу.

З метою поглиблення двосторонніх відносин Суд підписав меморандуми про розвиток співробітництва з 11 органами конституційної юрисдикції.

Суд активно співпрацює з міжнародними організаціями: Радою Європи (Європейська Комісія „За демократію через право“ (Венеціанська Комісія), Європейський суд з прав людини), Координатором проектів Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) в Україні та іноземними урядовими фондами, зокрема Німецьким фондом міжнародного правового співробітництва (IRZ).

У 1999 році Суд став асоційованим, а в жовтні 2000 року – повноправним членом Конференції європейських конституційних судів – міжнародної організації, що об'єднує майже всі органи конституційної юрисдикції європейського континенту, і бере активну участь у роботі її конгресів.

У 2009 році Суд долучився до роботи Всесвітньої конференції конституційного правосуддя, приєднавшись у вересні 2011 року до цієї організації.

З 2015 року Суд став одним із судів-засновників Асоціації конституційного правосуддя країн регіонів Балтійського та Чорного морів (BBCJ), у 2017 році Суд головував у цій організації.

Звичайною практикою є зустрічі керівництва Суду з керівниками дипломатичних представництв, акредитованих в Україні, а також міжнародних організацій – Організації Об'єднаних Націй, Організації з безпеки та співробітництва в Європі, Ради Європи, Європейського Союзу.

У 2017 році в міжнародній сфері Суд працював за такими напрямками: забезпечення участі Суду в глобальних та регіональних організаціях конституційного правосуддя; забезпечення дво- та багатостороннього співробітництва Суду; забезпечення співробітництва Суду з міжнародними

організаціями, проектами та фондами; прийом іноземних делегацій у Суді, забезпечення участі представників Суду в міжнародних заходах в Україні.

– Забезпечення участі Суду в глобальних та регіональних організаціях конституційного правосуддя

Основну увагу у сфері міжнародного співробітництва Суду у 2017 році було зосереджено на головуванні Суду в Асоціації конституційного правосуддя країн регіонів Чорного та Балтійського морів (BBCJ) (далі – Асоціація) та організації заходів, пов'язаних з її діяльністю та інституційною розбудовою.

Так, 13 лютого 2017 року в Суді відбулася робоча зустріч голів конституційних судів України, Грузії, Литовської Республіки та Республіки Молдова. Під час зустрічі сторони обговорили питання, пов'язані з підготовкою Другого конгресу Асоціації, порядком денним Генеральної асамблеї, можливістю подальшого розширення Асоціації тощо.

Другий конгрес Асоціації, який відбувся 1–2 червня в місті Харкові, було присвячено ролі національних конституцій у тлумаченні загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права та права Європейського Союзу, рішень міжнародних судів.

Цей захід організував Суд разом із Координатором проектів ОБСЄ в Україні, Німецьким фондом міжнародного правового співробітництва (IRZ) та за підтримки Національної академії правових наук України, Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

У роботі цього конгресу брали участь голови та судді конституційних судів – члени Асоціації, а саме: України, Грузії, Республіки Молдова, Литовської Республіки, судді Суду у відставці, судді органів конституційної юрисдикції іноземних держав – Естонської Республіки, Латвійської Республіки, Республіки Хорватія, Чеської Республіки, Республіки Чорногорія, представники міжнародних організацій та фондів, зокрема Ради Європи, Координатора проектів ОБСЄ, Європейської Комісії „За демократію через право“ (Венеціанська Комісія), Організації за демократію та економічний розвиток (ГУАМ), Німецького фонду міжнародного правового співробітництва (IRZ), проекту Агентства Сполучених Штатів Америки міжнародного розвитку (USAID), юридичної групи LCF, дипломатичного корпусу, а також представники державних органів влади України, Адміністрації Президента України, Верховної Ради України, Харківської обласної ради, Харківської міської ради, судових установ, учені вітчизняних та зарубіжних навчальних, наукових закладів, зокрема Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, Національної академії правових наук України, Регенсбурзького університету, Університету імені Міколаса Ромеріса, Харківського національного педагогічного університету

імені Г.С. Сковороди, Харківського національного університету внутрішніх справ, Академії Державної пенітенціарної служби тощо.

За підсумками Другого конгресу Асоціації його учасники прийняли Резолюцію, текст якої направлено Всесвітній конференції конституційного правосуддя (WCCJ), Конференції європейських конституційних судів (CECC), Європейській Комісії „За демократію через право“ (Венеціанська Комісія), Європейському суду з прав людини, Суду Європейського Союзу.

2 червня 2017 року відбулася *Генеральна Асамблея Асоціації*, під час якої було розглянуто та ухвалено такі питання:

- схвалено звіт Генерального секретаря Асоціації за 2016 рік;
- засновано – за ініціативою Суду – офіційний друкований орган Асоціації „Часопис Асоціації конституційного правосуддя країн регіонів Балтійського та Чорного морів (BBCJ)“ (далі – „Часопис“);
- погоджено підтримати заяву Конституційного Суду Республіки Молдова на проведення XVIII Конгресу Конференції європейських конституційних судів;
- продовжено формування офіційної символіки Асоціації;
- ухвалено, що у 2018 році в Асоціації головуватиме Конституційний Суд Грузії;
- погоджено, що наступний конгрес Асоціації відбудеться в другій половині травня 2018 року у місті Тбілісі;
- погоджено питання щодо розширення Асоціації.

За ініціативою Суду рішення Генеральної Асамблеї Асоціації почали оформлюватися резолюціями.

Упродовж року відбулася низка робочих зустрічей судів-членів Асоціації, зокрема: 29 червня у місті Батумі під час XVII Конгресу Конференції європейських конституційних судів; 12 вересня у місті Вільнюсі під час засідань регіональних та лінгвістичних груп в рамках Четвертого конгресу Всесвітньої конференції конституційного правосуддя.

Асоціація не залишалася осторонь процесів, які відбувалися навколо іноземних органів конституційної юрисдикції, та проблем, пов'язаних з їхньою діяльністю. 17 жовтня 2017 року Асоціація ухвалила заяву, в якій засудила тиск на Конституційний Суд Республіки Молдова, що здійснюється главою держави. Текст заяви розміщено за посиланням: <http://www.bbcj.eu/bbcj-condemns-pressure-constitutional-court-republic-moldova-exercised-head-state/>.

З 23 по 26 жовтня 2017 року члени Асоціації взяли участь у підготовчому засіданні до Вільнюського форуму, який організував Конституційний Суд Литовської Республіки в рамках проекту співробітництва „Сприяння конституційним судам Грузії, Республіки Молдова та України в забезпеченні реалізації та захисту принципів верховенства права в контексті регіональних викликів“, який вдруге підтримало і профінансувало Міністерство закордонних справ Литовської Республіки в рамках програми розвитку співпраці та сприяння демократії.

Суд як головуючий в Асоціації підготував до публікації 1-й номер „Часопису“, який містить матеріали Другого конгресу Асоціації та Генеральної Асамблеї Асоціації.

Протягом року Суд відповідав за функціонування Асоціації та здійснював інформаційне наповнення її веб-сайту (www.bbcj.eu).

На порядок денний міжнародної діяльності всіх без винятку конституційних судів у 2017 році також вплинуло проведення чергових конгресів Конференції європейських конституційних судів (СЕСС) та Всесвітньої конференції конституційного правосуддя (WCCJ).

З 28 червня по 2 липня 2017 року делегація Суду на чолі з в.о. Голови Суду В. Кривенком у складі суддів Суду М. Мельника, І. Сліденка, С. Шевчука взяла участь у XVII Конгресі Конференції європейських конституційних судів „Роль конституційних судів у відстоюванні та застосуванні конституційних принципів“, який організував Конституційний Суд Грузії (місто Батумі).

Національна доповідь Суду українською та англійською мовами розміщена за посиланням http://constcourt.ge/congress_20152017/landesberichte.html

З 10 по 15 вересня 2017 року делегація Суду на чолі із в.о. Голови Суду В. Кривенком у складі суддів Суду І. Сліденка, С. Шевчука та судді Суду у відставці В. Шишкіна взяла участь у Четвертому конгресі Всесвітньої конференції конституційного правосуддя „Верховенство права та конституційне правосуддя у сучасному світі“, який організував Конституційний Суд Литовської Республіки спільно з Венеціанською Комісією (місто Вільнюс).

За результатами цього конгресу було прийнято Вільнюське Комюніке, в якому зазначено, що верховенство права є наріжним каменем кожної правової системи і тісно пов'язане з демократією та захистом прав людини.

П'ятий конгрес Всесвітньої конференції конституційного правосуддя буде організовано Конституційною Радою Алжирської Народної Демократичної Республіки у 2020 році.

– Забезпечення дво- та багатостороннього співробітництва Суду

Традиційне дво- та багатостороннє співробітництво є одним з пріоритетних напрямів міжнародного співробітництва Суду.

У 2017 році відбулося 23 візити суддів та працівників Секретаріату Суду за кордон (у тому числі 6 візитів за участю Голови Суду), під час яких представники Суду відвідали 10 країн (Республіку Австрія – 2, Республіку Албанія – вперше, Республіку Білорусь, Грузію, Республіку Казахстан, Литовську Республіку – 4, Республіку Молдова – 4, Республіку Польща – 2, Федеративну Республіку Німеччина – 4, Французьку Республіку – 3).

Протягом року представники Суду взяли участь у таких заходах.

З 26 по 29 січня 2017 року Голова Суду Ю. Баулін та суддя Суду С. Шевчук взяли участь у семінарі „Невислання як принцип міжнародного права та роль судової системи в його реалізації“ та в урочистому засіданні Європейського суду з прав людини з нагоди відкриття судового року (місто Страсбург, Французька Республіка).

З 1 по 4 березня 2017 року делегація Суду на чолі із Головою Суду Ю. Бауліним у складі суддів Суду С. Вдовіченка, І. Сліденка, О. Тупицького, С. Шевчука та завідувача Відділу зовнішніх зв'язків О. Кравченко взяла участь у Міжнародній конференції „Еволюція конституційного контролю в Європі: вивчені уроки та нові виклики“, яку організував Конституційний Суд Республіки Молдова (місто Кишиневу).

На цій конференції з вітальним словом виступив Ю. Баулін як Голова Суду та головуєчий Асоціації.

Під час першого засідання цієї конференції суддя Суду О. Тупицький представив доповідь на тему: „Еволюція індивідуального доступу до конституційного правосуддя: український досвід“. Обидва виступи опубліковані в матеріалах конференції.

З 26 по 28 квітня 2017 року суддя Суду С. Вдовіченко взяв участь у Міжнародній конференції „Роль органів конституційного контролю в забезпеченні верховенства права в нормотворчості та правозастосуванні“, яку організував Конституційний Суд Республіки Білорусь (місто Мінськ).

На цій конференції суддя Суду С. Вдовіченко представив доповідь на тему: „Принцип верховенства права у діяльності Конституційного Суду України“, яку було опубліковано в матеріалах конференції.

З 7 по 10 червня 2017 року судді Суду І. Сліденко та С. Шевчук взяли участь у XIX Міжнародному конгресі з питань європейського та порівняльного конституційного права, який організував Конституційний Суд Республіки Молдова та професор Регенсбургського університету Р. Арнольд (місто Кишиневу).

На цьому конгресі суддя Суду С. Шевчук був модератором секції англійських доповідей. Крім того, судді І. Сліденко та С. Шевчук взяли участь в обговоренні тематичних питань, що стосуються конституційного правосуддя та розвитку індивідуальних прав громадян.

З 15 по 17 червня 2017 року головний консультант сектору правових позицій Управління порівняльних досліджень та правових позицій Секретаріату Суду М. Сподарик взяла участь у першому форумі національних координаторів Мережі вищих судів Ради Європи, до якої Суд приєднався на початку року за результатами візиту делегації Суду на чолі з Головою Суду Ю. Бауліним (місто Страсбург, Французька Республіка).

З 27 по 29 липня 2017 року судді Суду І. Сліденко та С. Шевчук взяли участь в урочистих заходах з нагоди 23-ї річниці Конституції Республіки Молдова (місто Кишиневу, Республіка Молдова).

У своєму виступі суддя Суду, голова постійної комісії з міжнародних зв'язків Суду С. Шевчук привітав присутніх з Днем Конституції Республіки Молдова і підкреслив, що співробітництво між конституційними судами України та Республіки Молдова останнім часом дуже посилилось, у тому числі у форматі Асоціації.

З 27 по 31 серпня 2017 року в.о. Голови Суду В. Кривенко та науковий консультант судді Суду Н. Кучерук взяли участь у міжнародній конференції „Конституція та модернізація суспільства та держави“ з нагоди Дня Конституції Республіки Казахстан (місто Астана, Республіка Казахстан).

Під час цієї конференції в.о. Голови Суду В. Кривенко виступив із доповіддю на тему „Роль органів конституційної юстиції в захисті громадянських прав та свобод в умовах конституційної реформи“, яка увійшла до збірки матеріалів конференції.

З 8 по 10 вересня 2017 року судді Суду І. Сліденко та С. Шевчук взяли участь у засіданні Федералістського товариства з дослідження законодавства та публічної політики (місто Відень, Республіка Австрія).

У своєму виступі суддя Суду С. Шевчук зробив загальний огляд останніх найважливіших подій правової реформи в Україні від початку 2017 року. Зокрема, суддя детально розповів про нововведення у структурі і діяльності Суду у зв'язку з прийняттям і набуттям чинності Законом України „Про Конституційний Суд України“ від 13 липня 2017 року.

Суддя Суду С. Шевчук акцентував увагу на запровадженні в Україні конституційної скарги як нового та ефективного інструмента захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб у нашій державі і висловив сподівання, що саме завдяки конституційній скарзі вдасться зменшити кількість звернень до Європейського суду з прав людини від України у найближчому майбутньому.

З 21 по 23 вересня 2017 року судді Суду І. Сліденко та С. Шевчук взяли участь у міжнародному семінарі „Конституційне тлумачення в порівняльній перспективі: концептуальні зміни, діалог суддів, європеїзація“, який організував професор Регенсбурзького університету Р. Арнольд разом зі Школою Східних та Південно-східних європейських студій університетів міста Мюнхен та міста Регенсбург (місто Регенсбург, Федеративна Республіка Німеччина).

Виступ судді Суду С. Шевчука був присвячений ролі порівняльного права під час тлумачення конституційних положень.

З 5 по 7 жовтня 2017 року суддя Суду С. Шевчук узяв участь у церемонії відзначення 20-ї річниці набуття чинності Європейською конвенцією з прав людини щодо Республіки Молдова (місто Кишинев, Республіка Молдова).

У заході взяли участь Голова Конституційного Суду Республіки Молдова Т. Панциру, діючі судді та судді у відставці Конституційного Суду Республіки Молдова, Голова Європейського суду з прав людини Г. Раймонді, Голова Конституційного Суду Литовської Республіки Д. Жалімас, заступник Голови Конституційного Суду Грузії Т. Тугуши, Спікер Парламенту Республіки Молдова А. Канду та інші посадові особи держави.

З 19 по 22 жовтня 2017 року судді Суду О. Тупицький та Н. Шаптала взяли участь у Міжнародній конференції „Європеїзація національного конституційного права та конституціоналізація європейського права – виклики для майбутнього“ з нагоди 25-річчя Конституційного Суду Республіки Албанія (місто Тирана, Республіка Албанія).

На цій конференції суддя Конституційного Суду України О. Тупицький виступив з доповіддю на тему: „Європеїзація конституційного права України: тенденції застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та позицій Європейського суду з прав людини в практиці Конституційного Суду України“. Доповідь судді Суду О. Тупицького та презентація судді Суду Н. Шаптала „Європеїзація національного конституційного права. Чи є це виклик для майбутнього?“ увійшли до збірки матеріалів вказаної конференції.

З 23 по 26 жовтня 2017 року судді Суду М. Мельник та С. Шевчук відвідали місто Вільнюс з метою участі у підготовчому засіданні до Вільнюського форуму в рамках проекту розвитку співробітництва „Сприяння конституційним судам Грузії, Республіки Молдова та України в забезпеченні реалізації та захисту принципів верховенства права в контексті регіональних викликів“ та заходах з нагоди 25-ї річниці Конституції Литовської Республіки (місто Вільнюс, Литовська Республіка).

Під час заходу відбулася панельна дискусія на тему „Роздуми про імплементацію та захист принципів верховенства права. Регіональні виклики“, участь у якій взяли також представники Центру східноєвропейських досліджень.

У рамках форуму відбулася зустріч Президента Литовської Республіки Д. Грибаускайте з Головою Конституційного Суду Грузії З. Тавадзе, Головою Конституційного Суду Литовської Республіки Д. Жалімасом, Головою Конституційного Суду Республіки Молдова Т. Панциру, суддею Суду С. Шевчуком, під час якої було обговорено важливість розвитку правової держави, реформи правової системи, незалежності судової системи і підтримки Литовської Республіки у посиленні ролі конституційних судів і демократичних процесів.

З 15 по 18 листопада 2017 року суддя Суду Н. Шаптала взяла участь у польсько-українських зустрічах для обговорення актуальних питань конституційного права (місто Варшава, Республіка Польща), а також представила доповідь на тему „Конституційний статус адміністративної юстиції в Україні“.

Варто відзначити, що участь у вказаних заходах дала можливість Суду зміцнити відносини з судами-членами Асоціації, на що суттєво впливала регулярність контактів як в Україні, так і за кордоном.

– Забезпечення співробітництва Суду з міжнародними організаціями, проектами та фондами

Організація з безпеки та співробітництва в Європі

У квітні 2017 року Міністерство закордонних справ України погодило проект „Підтримка реформи конституційної юстиції“, зареєстрований в Мінекономрозвитку (реєстр. № 3640). Проект виконують спільно з Координатором проектів ОБСЄ в Україні. Реалізація зазначеного проекту в 2017 році дала можливість представникам Суду взяти участь у низці важливих заходів, організованих іноземними органами конституційної юрисдикції.

У рамках співпраці з Координатором проектів ОБСЄ в Україні відбулися такі заходи.

З 23 по 25 березня 2017 року суддя Суду С. Шевчук перебував у закордонному відрядженні з метою участі у роботі інформаційного заходу для дипломатичного корпусу „Перетворюємо країну: Україна на шляху реформ“, який організував Секретаріат Організації з безпеки та співробітництва в Європі на запит Національної ради реформ та за підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні (місто Відень, Республіка Австрія).

З 28 червня по 2 липня 2017 року завдяки сприянню Координатора проектів ОБСЄ в Україні було забезпечено участь представників Суду в XVII Конгресі Конференції європейських конституційних судів (місто Батумі, Грузія).

23 липня 2017 року в селищі Поляна (Свалявський район, Закарпатська область) відбулося відкриття VI Літньої школи конституційного права „Верховенство права і конституціоналізм“, організованої спільно з Координатором проектів ОБСЄ в Україні за участю суддів Суду І. Сліденка та С. Шевчука.

У рамках роботи цієї школи учасники відвідали Конституційний Суд Словацької Республіки й ознайомилися з його діяльністю (місто Кошиці).

З 21 по 22 грудня 2017 року за сприяння Координатора проектів ОБСЄ в Україні для керівних працівників Секретаріату Суду було організовано науково-практичний семінар „Управлінська компетенція та управлінська комунікація в процесі запровадження структурних змін“.

Протягом року представники Суду брали участь у низці заходів, організованих Координатором проектів ОБСЄ в Україні.

13 лютого 2017 року у рамках проведення зустрічі голів конституційних судів – членів Асоціації відбулася презентація спільного проекту Суду та Координатора проектів ОБСЄ в Україні „Сприяння впровадженню конституційної скарги в Конституційному Суді України: підвищення судової прозорості та доступності“ за участю представників дипломатичного корпусу.

14 червня 2017 року в.о. Голови Суду В. Кривенко та суддя Суду С. Шевчук узяли участь у V міжнародному судово-правовому форумі, організованому газетою „Юридична практика“ за підтримки Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Координатора проектів ОБСЄ в Україні.

Слід відзначити сприяння Координатора проектів ОБСЄ в Україні в організації Судом Другого Конгресу Асоціації на тему: „Роль національних конституцій в тлумаченні загально визнаних принципів і норм міжнародного права та права Європейського Союзу, рішень міжнародних судів“ (1–2 червня 2017 року, місто Харків).

Рада Європи

У 2017 році спостерігалася активізація співробітництва Суду з Радою Європи. Суттєвий поштовх цьому було дано в рамках візиту 26–29 січня 2017 року до міста Страсбург, Французька Республіка, Голови Суду Ю. Бауліна та судді Суду С. Шевчука. Під час перебування у місті Страсбург делегація провела ряд робочих зустрічей з представниками Ради Європи, зокрема зі Спеціальним представником Генерального секретаря Ради Європи в Україні, Головою Департаменту щодо Європейської соціальної хартії Директорату з прав людини Ради Європи Р. Брійя, в ході яких було окреслено основні напрями подальшого співробітництва. Крім цього, як уже згадувалося, Суд приєднався до Мережі вищих судів, яку адмініструє Європейський суд з прав людини.

3 лютого 2017 року Голова Суду Ю. Баулін зустрівся з Головою Офісу Ради Європи в Україні, представником Генерального секретаря Ради Європи з координації програм співробітництва М. Енбергом. Під час зустрічі в Суді йшлося про проект Плану дій Ради Європи щодо України на 2018–2020 роки та залучення Суду до відповідних заходів.

28 лютого 2017 року в Суді відбувся круглий стіл „Європейські стандарти гарантій урядами соціально-економічних прав“ за участю Спеціального представника Генерального секретаря Ради Європи в Україні Р. Брійя та делегації Європейського комітету з соціальних прав Ради Європи у складі керівника Європейського комітету з соціальних прав Ради Європи Дж. Пальмізано та заступника виконавчого секретаря Європейського комітету з соціальних прав Ради Європи Г. Крістенсена.

24 березня 2017 року відбулася зустріч в.о. Голови Суду Ю. Бауліна з суддями Європейського суду з прав людини Г. Юдківською та К. Ранцоні.

20 травня 2017 року відбулася зустріч в.о. Голови Суду Ю. Бауліна з Директором Директорату з прав людини Генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи К. Жакомопулосом та керівником відділу Департаменту виконання рішень Європейського суду з прав людини Генерального Директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи П. Пушкарем, під час якої К. Жакомопулос підтвердив готовність сприяти залученню Суду до Плану дій Ради Європи щодо України на 2018–2020 роки. Цього ж дня відбувся круглий стіл за участю суддів Суду із зазначеними представниками Ради Європи, в ході якого сторони детально обговорили питання співвідношення практики національних конституційних судів з практикою Європейського суду з прав людини.

20 жовтня 2017 року в.о. Голови Суду В. Кривенко продовжив діалог із керівником Департаменту виконання рішень Європейського суду з прав людини Генерального Директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи П. Пушкарем.

8 листопада 2017 року відбулася зустріч в.о. Голови Суду В. Кривенка зі Спеціальним представником Генерального секретаря Ради Європи в Україні Р. Брійя, в ході якої сторони домовилися продовжити співробітництво у наступному році. Крім того, учасники зустрічі розглянули питання, які стосуються захисту соціальних прав громадян, та дійшли згоди щодо експертної допомоги Україні стосовно цих питань.

6 грудня 2017 року суддя Суду В. Городовенко взяв участь у презентації Висновку № 20 Консультативної ради європейських суддів „Про роль судів у забезпеченні єдності застосування закону“, організований в рамках проекту Ради Європи „Підтримка впровадженню судової реформи в Україні“ спільно з Радою з питань судової реформи.

Німецький фонд міжнародного правового співробітництва (IRZ)

У 2017 році Суд активно співпрацював з Німецьким фондом міжнародного правового співробітництва (IRZ), за сприяння якого:

з 5 по 9 лютого відбувся ознайомчий візит працівників Секретаріату Суду на чолі із суддею Суду О. Тупицьким до Федеративної Республіки Німеччина з метою проведення фахових зустрічей з питань опрацювання конституційних скарг (міста Карлсруе, Гайдельберг, Федеративна Республіка Німеччина; місто Страсбург, Французька Республіка);

з 9 по 12 травня делегація Суду у складі суддів Суду В. Колісника, І. Сліденка, С. Шевчука перебувала у Федеративній Республіці Німеччина з метою участі у фахових зустрічах з конституційного права (місто Бонн, Федеративна Республіка Німеччина);

з 26 по 29 листопада делегація Суду на чолі з в.о. Голови Суду В. Кривенком у складі суддів Суду В. Колісника, О. Тупицького, С. Шевчука, наукових консультантів суддів Суду В. Гаврилкіної та Н. Кучерук перебувала

у Федеративній Республіці Німеччина з метою участі у фахових зустрічах з конституційного права (місто Бонн, Федеративна Республіка Німеччина).

Інструмент ТАІЕХ

2017 року Суд уперше отримав зовнішню допомогу Європейської Комісії у рамках інструменту ТАІЕХ, яка передбачала проведення таких заходів:

з 25 по 27 жовтня в Суді перебувала експертна місія ТАІЕХ з питань конституційних скарг за участю судді Конституційного Суду землі Берлін, Федеративна Республіка Німеччина, Манхарда Старостика (під час заходу були обговорені питання, пов'язані з організаційним процесом проходження конституційної скарги (реєстрація, стадії та процедура попереднього опрацювання), питання, які стосуються змістової частини проходження конституційної скарги (зміст матеріалів, які готуються Секретаріатом Суду за результатами попереднього опрацювання конституційної скарги; зміст та складові ухвали колегії щодо неприйнятності конституційної скарги, рішення про розгляд конституційної скарги; забезпечення конституційної скарги; забезпечення виконання рішень Суду);

з 12 по 15 грудня відбулася навчальна поїздка наукових консультантів суддів Суду О. Єрмака, Н. Кучерук, Т. Харатян до Конституційного Суду Литовської Республіки з метою вивчення методології підготовки та написання рішень конституційних судів (місто Вільнюс).

Прийом іноземних делегацій у Суді, забезпечення участі представників Суду в міжнародних заходах в Україні

У 2017 році в Суді відбулося 14 зустрічей з представниками іноземних держав та міжнародних організацій (у тому числі три за участю Голови Суду), а саме:

– на продовження тісного співробітництва з Конституційним Судом Литовської Республіки 1 лютого та 27 березня Голова Суду Ю. Баулін провів зустрічі з Головою Конституційного Суду Литовської Республіки Д. Жалімасом;

– 7 березня Голова Суду Ю. Баулін зустрівся з Головою Консультативної місії Європейського Союзу в Україні К. Ланчінскасмом;

– тривала також взаємодія Суду з дипломатичним корпусом, акредитованим в Україні. Так, 5 квітня Голова Суду Ю. Баулін провів зустріч із Надзвичайним і Повноважним Послом Угорщини в Україні Е. Кешкенем, а 16 травня – зустріч з Надзвичайним і Повноважним Послом Чеської Республіки в Україні Р. Матулою;

– 24 травня в.о. Голови Суду Ю. Баулін провів зустріч із суддею Конституційного Суду Латвійської Республіки у відставці У. Кінісом;

– 18 вересня відбулася зустріч в.о. Голови Суду В. Кривенка з представниками Європейського інституту при Університеті міста Цюрих;

– 22 вересня перший заступник керівника Секретаріату Суду Л. Бірюк провела зустріч із докторантом міжнародного публічного права Центру російських та євроазійських студій та факультету права Університету міста Уппсала (Королівство Швеція) А. Падскосімайте;

– 1 листопада відбулася зустріч судді Суду С. Шевчука із заступником директора з міжнародних зв'язків Федералістського товариства з дослідження законодавства та публічної політики П. Циммерманом;

– Секретаріат Суду надав допомогу в забезпеченні участі представників іноземних держав та міжнародних організацій, акредитованих в Україні, у відкритій частині пленарних засідань Суду (16 лютого, 14 березня).

Також протягом 2017 року Секретаріат Суду сприяв в організації та проведенні оглядових екскурсій у Суді за участю іноземних представників, у тому числі:

24 березня – іноземних студентів магістерської програми „Human Rights and Democratization in the Caucasia“ юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

11 травня – громадянина Сполучених Штатів Америки Джеймса Юджина Фью;

19 травня – інтернів Програми стажування у Верховній Раді України та центральних органах виконавчої влади – ГО „Ліга інтернів“ з Федеративної Республіки Німеччина;

2 червня – судді земельного суду штату Квінсленд (Австралія) Пола Сміта.

У 2017 році очільник та судді Суду брали активну участь у міжнародних заходах, організованих в Україні.

3 лютого Голова Суду Ю. Баулін узяв участь у церемонії офіційного відкриття Проекту Twinning „Впровадження кращого європейського досвіду з метою посилення інституційного потенціалу Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини для захисту прав і свобод людини“.

1–3 червня суддя Суду С. Шевчук узяв участь у VII західноукраїнському юридичному форумі (місто Івано-Франківськ).

26 червня в.о. Голови Суду В. Кривенко, судді Суду М. Гультай та І. Сліденко взяли участь у національній презентації документа Європейської Комісії „За демократію через право“ (Венеціанська Комісія) „Rule of Law Checklist“ („Мірило правовладдя“) для українських правників, яку провели Програма USAID „Нове правосуддя“ спільно з Радою з питань судової реформи та Офісом Ради Європи в Україні. У заході взяв участь Голова Венеціанської Комісії Дж. Букіккіо.

19–20 вересня помічник судді Суду Т.Провізіон узяла участь у конференції „Суди і вирішення спорів в режимі онлайн: покращення доступу до правосуддя в Україні“, організованій Програмою Агентства Сполучених Штатів Америки з міжнародного розвитку (USAID) реформування сектору юстиції „Нове правосуддя“.

У 2017 році також завершено імплементацію проекту Британської Ради „Англійська мова для державних службовців, задіяних у процесах євроінтеграції“, в рамках якого 11 працівників Секретаріату Суду протягом першого півріччя вдосконалювали знання англійської мови.

2. Заходи, організовані і проведені Судом

Суд є активним учасником суспільно важливих заходів, які проводяться на національному і міжнародному рівнях. Крім того, Суд щорічно організовує та проводить низку заходів, до яких долучаються представники міжнародних організацій, органів конституційної юрисдикції зарубіжних країн та інші міжнародні експерти, а також фахівці провідних наукових інституцій у галузі права, юридичних навчальних закладів тощо.

Одним із пріоритетних напрямів діяльності Суду є забезпечення відкритості та доступності інформації про Суд. Так, завдяки підтримці ОБСЄ у 2017 році було удосконалено *офіційний веб-сайт Суду* з урахуванням потреб людей з обмеженими фізичними можливостями.

На офіційному веб-сайті Суду в повному обсязі відображено інформацію про всі аспекти діяльності Суду, у тому числі: конституційні подання, конституційні звернення, конституційні скарги; порядки денні пленарних засідань, засідань Великої палати Суду; матеріали судових справ; рішення, висновки, ухвали; прес-релізи; повідомлення для громадськості та засобів масової інформації.

Зокрема, у 2017 році було підготовлено та розміщено на офіційному веб-сайті Суду більше 400 інформаційних матеріалів. Інформаційні матеріали щодо відкритих частин пленарних засідань Суду та ухвалених ним рішень безпосередньо направлено до засобів масової інформації.

Крім того, з'явилася можливість *онлайн-трансляції* на офіційному веб-сайті Суду відкритих частин пленарних засідань Суду. З метою охоплення більшої аудиторії офіційний веб-сайт Суду у 2017 році функціонував трьома мовами: українською, англійською та російською.

Для всебічного висвітлення діяльності Суду на відкриті частини пленарних засідань Суду запрошуюються представники засобів масової інформації та громадськість. Так, у 2017 році представники засобів масової інформації були присутні на всіх пленарних засіданнях Суду.

У 2010 році з метою інформування громадськості про повноваження та засади діяльності Суду, підвищення рівня правової культури громадян,

обізнаності щодо порядку захисту їхніх прав і свобод органом конституційної юрисдикції в Україні було започатковано *проведення оглядових екскурсій* для груп представників підприємств, установ, організацій, навчальних закладів, громадських об'єднань України, міжнародних організацій, окремих відвідувачів, у тому числі іноземних громадян. У 2017 році таких груп було 164, що удвічі більше порівняно з 2016 роком. Кількість бажаючих відвідати Суд та ознайомитися з його роботою щороку зростає. Так, у 2017 році Суд відвідали близько 2500 осіб.

Суд організував та провів низку *науково-практичних семінарів, конференцій, круглих столів та інших заходів* із залученням міжнародних експертів та фахівців провідних наукових інституцій у галузі права, юридичних навчальних закладів, зокрема Національної академії правових наук України, Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Інституту законодавства Верховної Ради України, Інституту держави і права ім. В.М. Корецького, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного університету „Одеська юридична академія“, Донецького національного університету імені Василя Стуса, Львівського національного університету імені Івана Франка, Національної академії внутрішніх справ, Ужгородського національного університету, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Національного університету „Кієво-Могилянська академія“.

Більшість цих заходів присвячено інституту конституційної скарги, запровадженому відповідно до Основного Закону України та Закону. *Зокрема, йдеться про:*

— презентацію спільного проекту Суду та Координатора проектів ОБСЄ в Україні „Сприяння впровадженню конституційної скарги в Конституційному Суді України: підвищення судової прозорості та доступності“;

— круглий стіл з експертами Європейського комітету з соціальних прав Ради Європи на тему: „Європейські стандарти гарантій урядами соціально-економічних прав“;

— науково-практичний семінар з питань судового захисту прав і свобод людини і громадянина на основі прямої дії норм Конституції України за наявності або відсутності відповідного законодавчого врегулювання;

— семінар із питань, пов'язаних з інститутом конституційної скарги, із залученням судді Конституційного Суду землі Берлін Майнхарда Старостика.

У 2013 році до *Всеукраїнського тижня права* започатковано проведення конкурсу на кращу наукову статтю з конституційно-правової тематики з метою залучення студентів, молодих науковців до вивчення актуальних питань захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за

допомогою засобів конституційної юстиції. Статті переможців конкурсу друкуються у „Віснику Конституційного Суду України“.

У рамках Всеукраїнського тижня права 4–8 грудня 2017 року в Суді було проведено щорічний конкурс на кращу наукову статтю з конституційно-правової тематики, пов'язаної із захистом прав і свобод людини і громадянина. 2017 року на конкурс було надіслано 26 статей учасників із 12 вищих навчальних закладів, що підтверджує заінтересованість молодих авторів проблемами конституційного права і судочинства та актуальність конкурсу. Переможців конкурсу нагороджено дипломами та пам'ятними подарунками 15 грудня 2017 року на урочистому засіданні Суду, присвяченому Дню працівників суду. Перше місце посів студент шостого курсу юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Ростислав Романюк (стаття „*Право громадян на мирні зібрання як гарантія реалізації інших конституційних прав і свобод людини і громадянина*“); друге місце – студент шостого курсу Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Петро Нога (стаття „*Повноцінне забезпечення права осіб, які направляються в зону бойових дій, на батьківство та/або материнство як конституційна гарантія*“); третє місце виборов аспірант кафедри конституційного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка Андрій Матат (стаття „*Конституційна скарга як інструмент захисту соціальних прав людини, гарантованих Конституцією України*“). Статті переможців конкурсу опубліковано у „Віснику Конституційного Суду України“ (№ 1/2018).

Важливою для майбутнього України є просвітницька функція заходів, які проводяться під час Всеукраїнського тижня права: відкрите спілкування позитивно впливає на правосвідомість молоді, а для правознавців є можливістю переїняти досвід від спеціалістів Суду.

З метою висвітлення питань, пов'язаних із запровадженням інституту конституційної скарги, у грудні 2017 року проведено День відкритих дверей для молодих юристів, адвокатів та представників громадських організацій.

До пам'ятних та визначних днів у Суді організують книжково-журнальні виставки. Огляд книжкових видань здійснюється постійно. У 2017 році тематика огляду стосувалася інституту конституційної скарги в Україні, витоків української державності, трагічних подій Другої світової війни, пам'яті жертв Голодомору тощо.

Важливим аспектом діяльності Суду є аналіз науково-правової інформації щодо нових джерел у галузі юриспруденції, зокрема конституційного права, теорії права, філософії права. У 2017 році детально проаналізовано теоретико-правові проблеми інституту конституційної скарги та досвід його функціонування в зарубіжних країнах. Розпочато проведення комплексу заходів з узагальнення наукових досліджень суддів Суду.

Зокрема, видано серію брошур „Публікації суддів Конституційного Суду України“, а саме:

- „Наукові праці та інші публікації Гультая Михайла Мирославовича“;
- „Наукові праці та інші публікації Колісника Віктора Павловича“;
- „Наукові праці та інші публікації Мельника Миколи Івановича“;
- „Наукові праці та інші публікації Сліденка Ігоря Дмитровича“;
- „Наукові праці та інші публікації Шевчука Станіслава Володимировича“;
- „Наукові та інші публікації Костицького Михайла Васильовича (до 70-річчя від дня народження та 45-річчя науково-педагогічної і державницької діяльності)“.

3. „Вісник Конституційного Суду України“

Вийшли друком шість номерів.

Опубліковано 28 статей, авторами 12 з яких є судді Суду (М. Гультай – 4 статті, О. Тупицький – 2 доповіді, В. Колісник – 1 стаття, О. Литвинов – 1 стаття, Ю. Баулін – 1 стаття) та судді Суду у відставці (М. Костицький – 1 стаття, В. Тихий – 1 стаття, В. Кампо – 1 стаття).

Відповідно до статті 47 Закону „Вісник Конституційного Суду України“ є офіційним виданням Суду. Крім того, журнал є платформою для висвітлення наукових поглядів та ідей провідних вітчизняних і зарубіжних конституціоналістів, фахівців у галузі права та юристів-практиків, а також молодих учених. На сторінках часопису ведуться наукові дискусії з питань конституційного права, пропонуються напрями розв'язання проблем сучасного конституціоналізму та розглядаються інші актуальні питання.

У 2017 році в журналі:

1. Опубліковано Закон (№ 5/2017).
2. Започатковано рубрику „Наукові повідомлення“.
3. Періодично друкувалися реферативні огляди наукових праць із конституційно-правової тематики, опублікованих у 2017 році (№№ 4, 5, 6).
4. Висвітлювалися заходи, які організував та в яких брав участь Суд, судді Суду, судді Суду у відставці та працівники Секретаріату Суду, а саме:
 - фахове обговорення питань, пов'язаних із клопотаннями щодо соціального захисту громадян в аспекті положень частин другої, третьої статті 22 Конституції України (№ 1/2017);
 - Міжнародна конференція „Еволюція конституційного контролю в Європі: здобуття уроків і нові виклики“ (№ 2/2017);
 - Міжнародна конференція „Конституційний контроль і процеси демократичної трансформації у сучасному суспільстві“ (№ 3/2017);
 - Другий конгрес Асоціації, XVII Конгрес Конференції європейських конституційних судів (№ 4/2017);

– Міжнародна конференція „Європеїзація національного конституційного права та конституціоналізація європейського права – виклики для майбутнього“ (№ 6/2017).

5. Подано огляд використання практики Європейського Суду з прав людини в рішеннях Суду у 1997–2016 роках, підготовлений Управлінням порівняльних досліджень та правових позицій Секретаріату Суду (Управління порівняльно-правового аналізу) (№ 1/2017).

РОЗДІЛ IV. Організація діяльності Суду

1. Секретаріат Суду

Відповідно до Закону Секретаріат Суду здійснює організаційне, аналітичне, юридичне, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення діяльності Суду (частина перша статті 44 Закону).

Зміна повноважень Суду та запровадження інституту конституційної скарги є чинниками, які спонукали Суд до здійснення системних перетворень у структурі і штатному розписі Секретаріату Суду.

Реформа Секретаріату Суду мала на меті врахування нових викликів, що постали перед Судом у світлі законодавчих змін, і була спрямована, зокрема, на утворення та формування підрозділів, які забезпечать попередній розгляд конституційних скарг, роботу Великої палати Суду, сенатів Суду та колегій суддів Суду тощо.

Варто зазначити, що вказані зміни ґрунтуються, зокрема, на європейській практиці, адже Суд протягом останніх кількох років ретельно вивчав як організаційну структуру іноземних органів конституційної юрисдикції, так і особливості та ефективність запровадження в них інституту конституційної скарги.

Для запровадження інституту конституційної скарги та створення належних умов для функціонування Суду, повноцінного забезпечення засідань Великої палати Суду, двох сенатів Суду і шести колегій суддів Суду, одночасного функціонування в залах засідань конференц-систем, комплексів звуко- та відеозапису засідань та комплексів стенографування у 2017 році було змінено структуру Секретаріату Суду та збільшено чисельність його працівників. Зокрема, утворено Управління документального забезпечення та попередньої перевірки конституційних скарг, у його складі – відділ попередньої перевірки конституційних скарг. Утворено три окремих департаменти (Департамент організаційної роботи, Правовий департамент, Адміністративно-фінансовий департамент) і самостійний структурний підрозділ – Управління комунікацій Суду та міжнародного співробітництва, які очолюють заступники керівника Секретаріату Суду.

У Департаменті організаційної роботи утворено службу судових розпорядників та підрозділи для забезпечення засідань двох сенатів Суду і шести колегій суддів Суду, які увійшли до складу Управління забезпечення засідань Суду.

У Правовому департаменті утворено Управління опрацювання конституційних скарг.

Зважаючи на те, що відкритість конституційної юстиції завжди була одним із пріоритетних напрямів діяльності Суду, та враховуючи її закріплення на законодавчому рівні (стаття 6 Закону), у Секретаріаті Суду було утворено новий підрозділ – Управління комунікацій Суду та міжнародного співробітництва, покликаний забезпечити взаємодію Суду з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями України та інших країн, всебічне інформування громадськості та засобів масової інформації про різноманітні аспекти діяльності Суду, встановлення та розвиток відносин з іноземними органами конституційної юрисдикції, міжнародними судами та міжнародними організаціями.

До штатного розпису Суду додатково введено 18 посад наукових консультантів суддів Суду.

2. Порядок проходження конституційних скарг у Суді

Відповідно до частин другої, третьої статті 57 Закону попередню перевірку звернень до Суду здійснює Секретаріат Суду; якщо конституційна скарга за формою не відповідає вимогам Закону, керівник Секретаріату Суду повертає її суб'єкту права на конституційну скаргу; повернення конституційної скарги не перешкоджає повторному зверненню до Суду з дотриманням вимог Закону.

У зв'язку з набранням чинності Законом та з метою якісного й оперативного опрацювання конституційних скарг в.о. Голови Суду затвердив Тимчасовий порядок розподілу конституційних скарг між суддями Суду, їх попередньої перевірки та підготовки попередніх висновків (далі – Порядок) Розпорядженням від 16 серпня 2017 року № 57/1/2017-ОД.

Згідно з Порядком конституційні скарги, що надходять до Суду, невідкладно реєструються відділом прийняття та реєстрації документів Управління документального забезпечення та попередньої перевірки конституційних скарг Секретаріату Суду шляхом внесення інформації про документ до Автоматизованої системи „Документообіг КСУ“ (пункт 1).

Зареєстровані конституційні скарги у невідкладному порядку перевіряє на відповідність за формою вимогам Закону робоча група, утворена керівником Секретаріату Суду. *За результатами такої перевірки протягом 24 годин (з моменту реєстрації) готується інформаційна довідка.*

Статтею 55, частинами другою, третьою статті 56, частиною першою статті 57, частиною першою статті 74 Закону встановлено вимоги щодо форми конституційної скарги, зокрема:

1) виходячи із правової дефініції поняття конституційної скарги *об'єктом конституційної скарги може бути лише закон України (його окремі положення);*

2) у конституційній скарзі зазначаються:

– *прізвище, ім'я, по батькові (за наявності) громадянина України, іноземця чи особи без громадянства, адреса зареєстрованого місця проживання особи (для іноземця чи особи без громадянства – місця перебування) або повна назва та місцезнаходження юридичної особи, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є;*

– *відомості про уповноважену особу, що діє від імені суб'єкта права на конституційну скаргу (тобто суб'єкт права на конституційну скаргу, звертаючись до Суду, повинен вирішити принципове питання щодо необхідності участі в його справі представників; Закон не передбачає обов'язкової участі представника і надає автору клопотання можливість самостійно захищати свої права та законні інтереси в процесі конституційного судочинства);*

– *короткий виклад остаточного судового рішення, в якому було застосовано відповідні положення закону України;*

– *опис перебігу розгляду відповідної справи в судах;*

– *конкретні положення закону України, які належить перевірити на відповідність Конституції України, та конкретні положення Конституції України, на відповідність яким належить перевірити закон України (тобто автор клопотання повинен чітко визначити предмет перевірки на конституційність; недостатньо вказати статті відповідного закону України чи Конституції України, оскільки більшість із них складається з декількох самостійних частин);*

– *обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих положень) із зазначенням того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону (ця вимога стосується обґрунтування саме неконституційності оспорюваних положень, а також визначення норми Конституції України, яка проголошує конкретне право людини, яке зазнало порушення внаслідок застосування оспорюваних положень закону);*

– *відомості про документи і матеріали, на які посилається суб'єкт права на конституційну скаргу, із наданням їх копій; перелік таких документів і матеріалів;*

3) *копія остаточного судового рішення у справі суб'єкта права на конституційну скаргу має бути засвідчена в установленому порядку судом, що його ухвалив;*

4) *конституційну скаргу фізична особа підписує особисто; якщо суб'єктом права на конституційну скаргу є дієздатна фізична особа, яка за станом здоров'я або фізичною вадою не в змозі особисто підписати конституційну скаргу, її підписує уповноважена в установленому законом порядку особа, що діє від її імені (конституційна скарга має бути підписана суб'єктом права на конституційну скаргу);*

5) *конституційну скаргу юридичної особи підписує уповноважена на це особа, повноваження якої має бути підтверджено установчими*

документами цієї юридичної особи та актом про призначення (обрання) на посаду уповноваженої особи (до клопотання мають бути долучені установчі документи юридичної особи та акт про призначення (обрання) на посаду уповноваженої особи);

б) конституційна скарга до Суду надсилається поштою або подається безпосередньо до Секретаріату Суду (подання конституційних скарг іншими засобами зв'язку Законом не передбачено);

7) конституційна скарга подається державною мовою.

Якщо конституційна скарга за формою не відповідає вимогам Закону, керівник Секретаріату Суду повертає її суб'єкту права на конституційну скаргу разом із повідомленням, у якому зазначаються всі виявлені недоліки (пункт 3 Порядку).

Згідно з пунктами 4, 5 Порядку конституційні скарги, що відповідають за формою вимогам Закону, не пізніше наступного робочого дня з дня реєстрації розподіляються між суддями Суду почергово. Після зазначеного розподілу оригінали конституційних скарг невідкладно передаються суддям-доповідачам під розпис у реєстрі, копії цих документів з додатками – до Правового департаменту Секретаріату Суду для підготовки попередніх висновків про наявність підстав для відкриття конституційного провадження у справі або відмови у відкритті конституційного провадження.

Попередня перевірка полягає в оцінці, насамперед, наявності в конституційній скарзі інформації щодо обставин, фактів, а також документів та матеріалів, які дають можливість визначити відповідне звернення до Суду як конституційну скаргу для його подальшого опрацювання відповідно до вимог Закону. Оцінка сутнісних характеристик конституційної скарги, наповнення та зміст не можуть бути предметом попередньої перевірки конституційної скарги на її відповідність за формою вимогам Закону. Таку оцінку їй дає Суд при вирішенні питання про прийнятність конституційної скарги.

3. Фінансування та умови діяльності Суду

Законом України „Про Державний бюджет України на 2017 рік“ від 21 грудня 2016 року № 1801–VIII Суд визначено головним розпорядником коштів за бюджетною програмою 0801010 „Забезпечення конституційної юрисдикції в Україні“. Стратегічною метою Суду як головного розпорядника бюджетних коштів є **забезпечення дотримання та реалізації конституційних норм, прав і свобод людини і громадянина, засад суспільного і державного ладу в Україні, розширення доступу особи до механізму конституційного контролю.**

Конституційна реформа 2016 року також урегулювала питання забезпечення фінансової спроможності та незалежності органу конституційної юрисдикції в Україні. У статті 148¹ Конституції України зазначено, що держава забезпечує фінансування та належні умови для

діяльності Суду, у Державному бюджеті України окремо визначаються видатки на діяльність Суду з урахуванням пропозицій його Голови. З прийняттям та набранням чинності Законом у 2017 році правові засади фінансування та забезпечення належних умов діяльності Суду дістали подальший розвиток. Зокрема, частина перша статті 48 Закону забороняє скорочувати видатки на фінансове забезпечення Суду в поточному бюджетному періоді, а також визначає, що обсяг фінансування діяльності Суду в наступному році не може бути меншим за обсяг видатків у попередньому фінансовому році. Важливо забезпечити традицію ефективного застосування та практичного виконання цих норм у діяльності Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України.

Загальний обсяг видатків Суду як головного розпорядника коштів у 2017 році становив 148 485,1 тис. грн, у тому числі: поточні видатки – 131 070,0 тис. грн, капітальні видатки – 17 415,1 тис. грн. На відміну від попередніх років, Суд у 2017 році отримав необхідні ресурси капітальних вкладень для оновлення матеріально-технічної бази з метою створення передумов ефективної реалізації нового стратегічного завдання – розширення доступу громадян та інших осіб до конституційного судочинства та реалізації повноважень щодо розгляду конституційних скарг.

За рахунок видатків розвитку у 2017 році було здійснено капітальний ремонт окремих приміщень адміністративної будівлі Суду з облаштуванням функціонального комплексу (зала засідань, нарадча кімната та апаратно-технічний кабінет) для забезпечення роботи одного із сенатів Суду, також облаштовано три зали засідань колегій суддів Суду.

Важливий напрям використання фінансових ресурсів у 2017 році – комплексна модернізація та оновлення інформаційно-комунікаційних систем Суду.

Вагомим кроком на шляху до реалізації засад гласності, відкритості діяльності Суду стало запровадження на новій технічній основі онлайн-трансляції відкритих частин пленарних засідань Суду, що створило кращі умови громадянам України та іншим особам для безпосереднього отримання інформації про роботу Суду.

Водночас з огляду на стратегічну мету необхідно приділити увагу окремим невирішеним у 2017 році питанням фінансового забезпечення конституційного провадження. Так, проблемним є питання планування видатків, пов'язаних із залученням експертів, спеціалістів та перекладачів, через відсутність відповідного правового регулювання. Також нерегульованим залишається механізм компенсації витрат залучених до конституційного провадження свідків.

Відповідно до Закону в Суді створені і функціонують Архів Суду та Бібліотека Суду. Ці інституції повинні стати публічними та

загальнодоступними центрами для фахівців, науковців, усіх заінтересованих осіб. Однак умов для забезпечення такої публічності в Суді не створено. Немає приміщень відповідного технічного стандарту; фінансування, спрямоване на розвиток бібліотечного фонду та поліпшення спеціальних технічних умов для зберігання справ конституційного провадження до 100 років, було недостатнім. Розв'язання означених проблем можливе шляхом реалізації передбаченого ще на початку діяльності Суду плану, за яким мають функціонувати три корпуси будівлі Суду, з яких на сьогодні побудовано лише два.

4. Стратегічні напрями планування діяльності Суду

1. Підвищення інституційної спроможності Суду шляхом застосування міжнародних стандартів, принципів та цінностей для ефективного захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина через реалізацію та розвиток інституту конституційної скарги як нового та ефективного механізму захисту цих прав і свобод, забезпечення безпосереднього доступу громадян до конституційного судочинства.

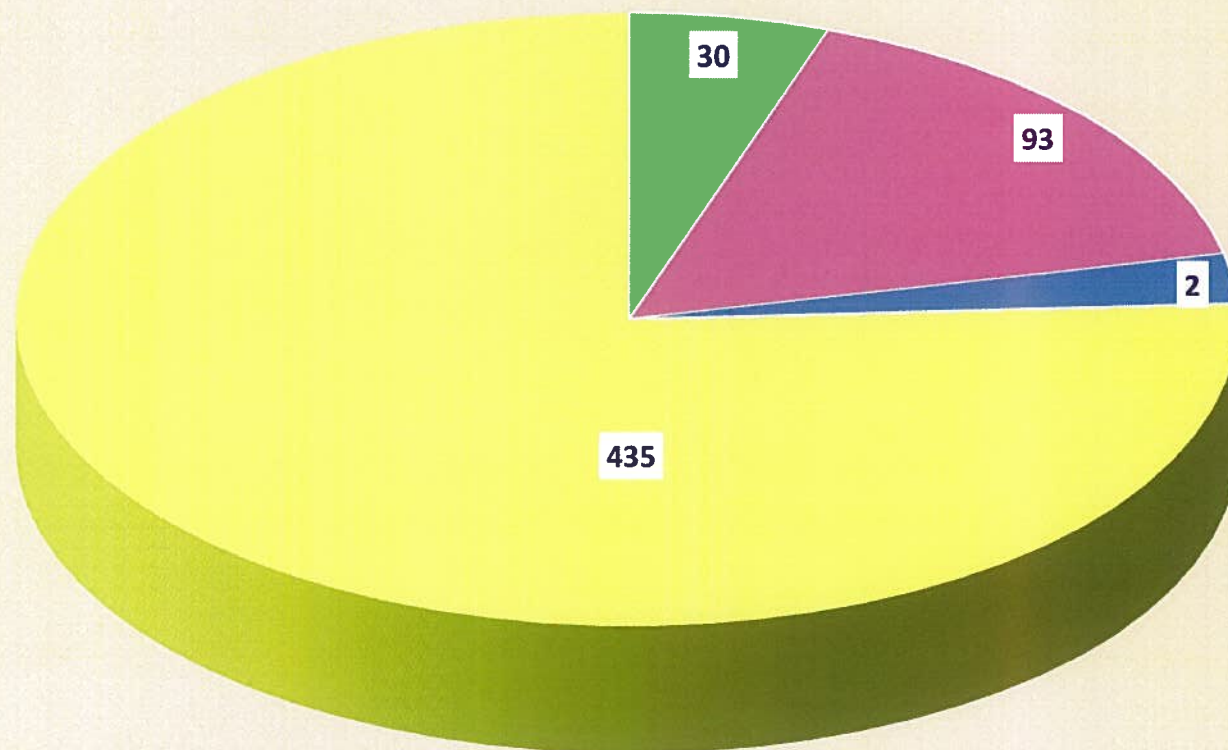
2. Забезпечення доступності та відкритості конституційного судочинства, зокрема, через прийняття, розвиток та імплементацію комунікаційної стратегії Суду.

3. Упровадження новітніх інформаційних та цифрових технологій (зокрема, запровадження системи електронного документообігу) у Суді з метою автоматизації роботи з документами, поліпшення управління процесами документообігу та вдосконалення процесу прийняття рішень.

РОЗДІЛ V. Статистичні показники за 2017 рік (діаграми)

Діаграма 1

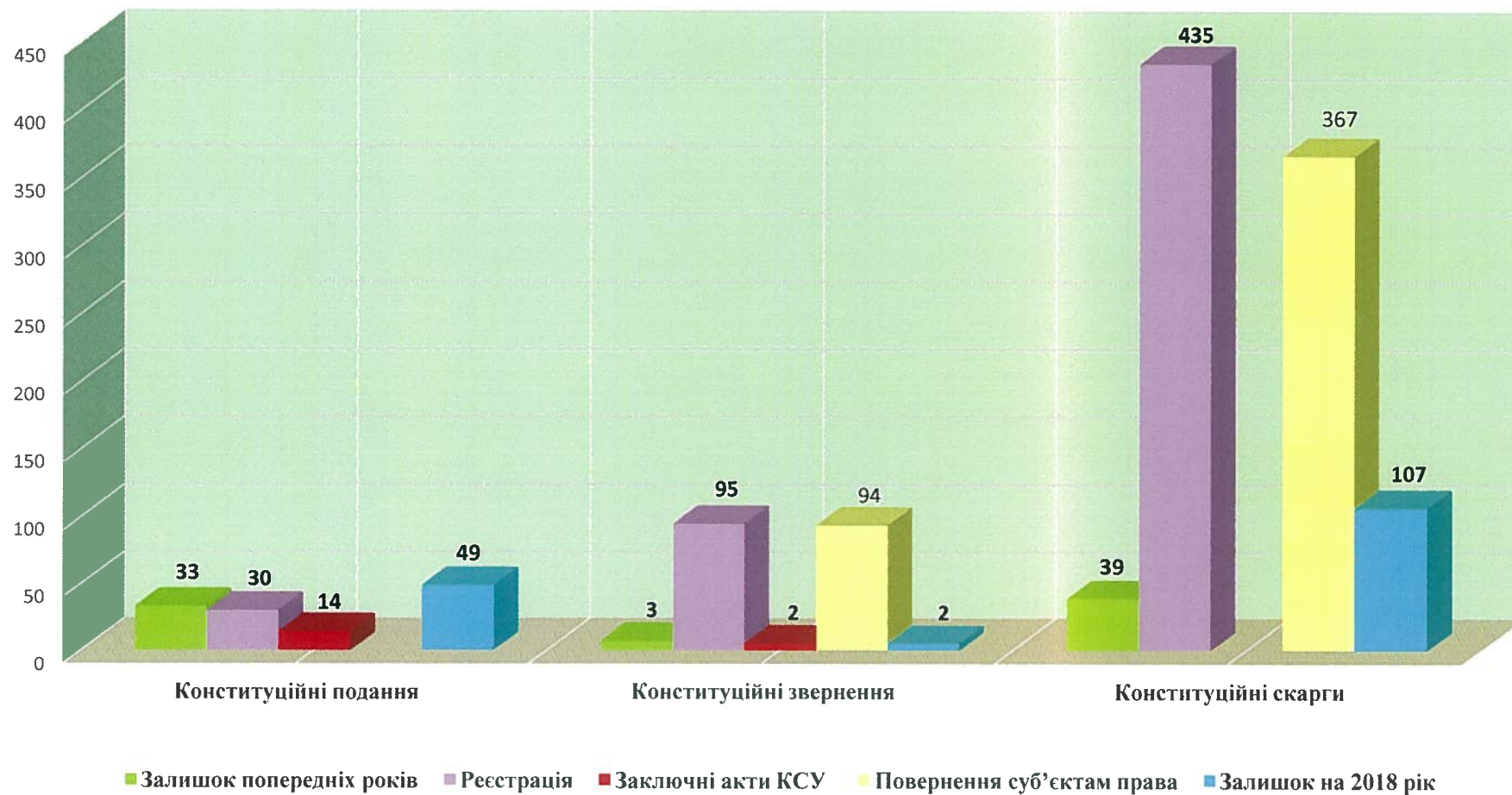
Кількість конституційних подань, конституційних звернень,
конституційних скарг, поданих до Суду у 2017 році

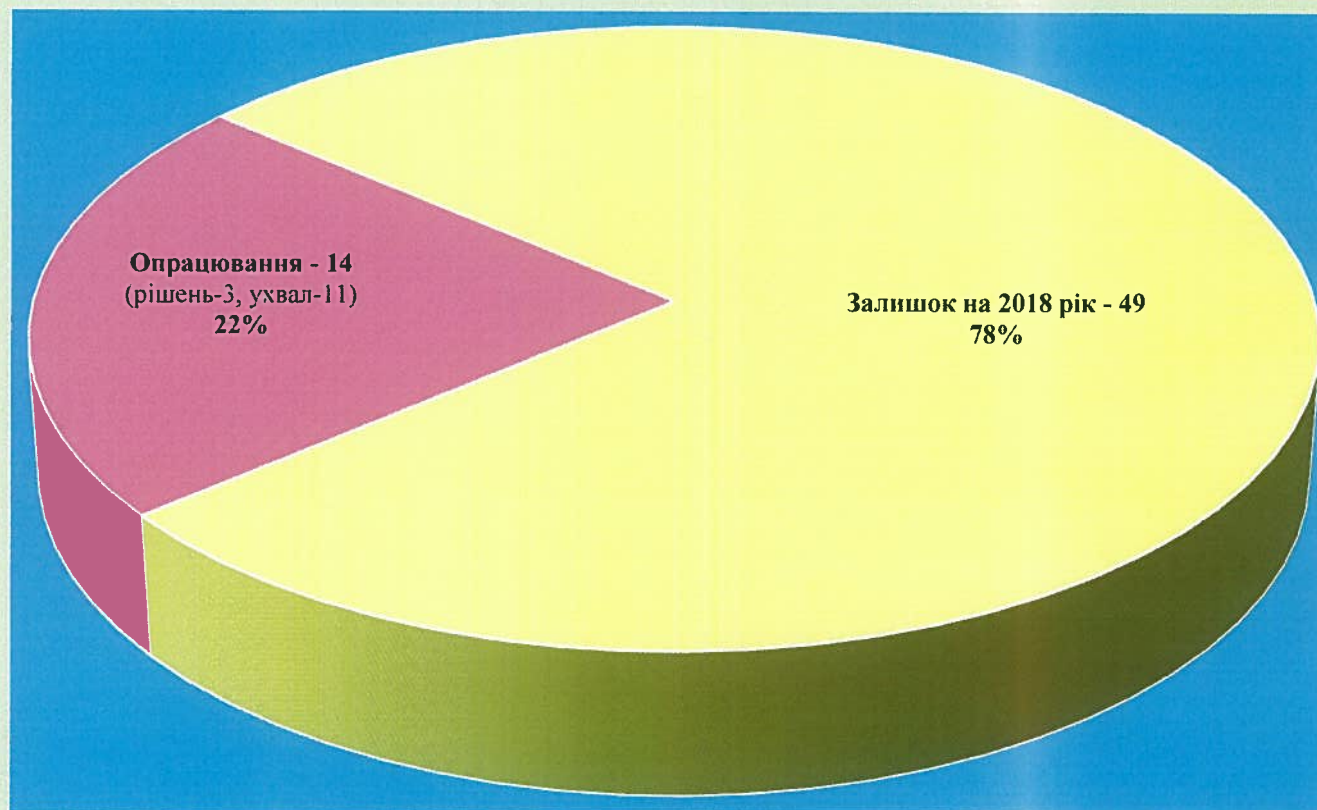
- Конституційні подання
- Конституційні звернення (до набрання чинності Законом)
- Конституційні звернення (після набрання чинності Законом)
- Конституційні скарги

Діаграма 2

Реєстрація, опрацювання, залишок конституційних подань, конституційних звернень, конституційних скарг у 2017 році

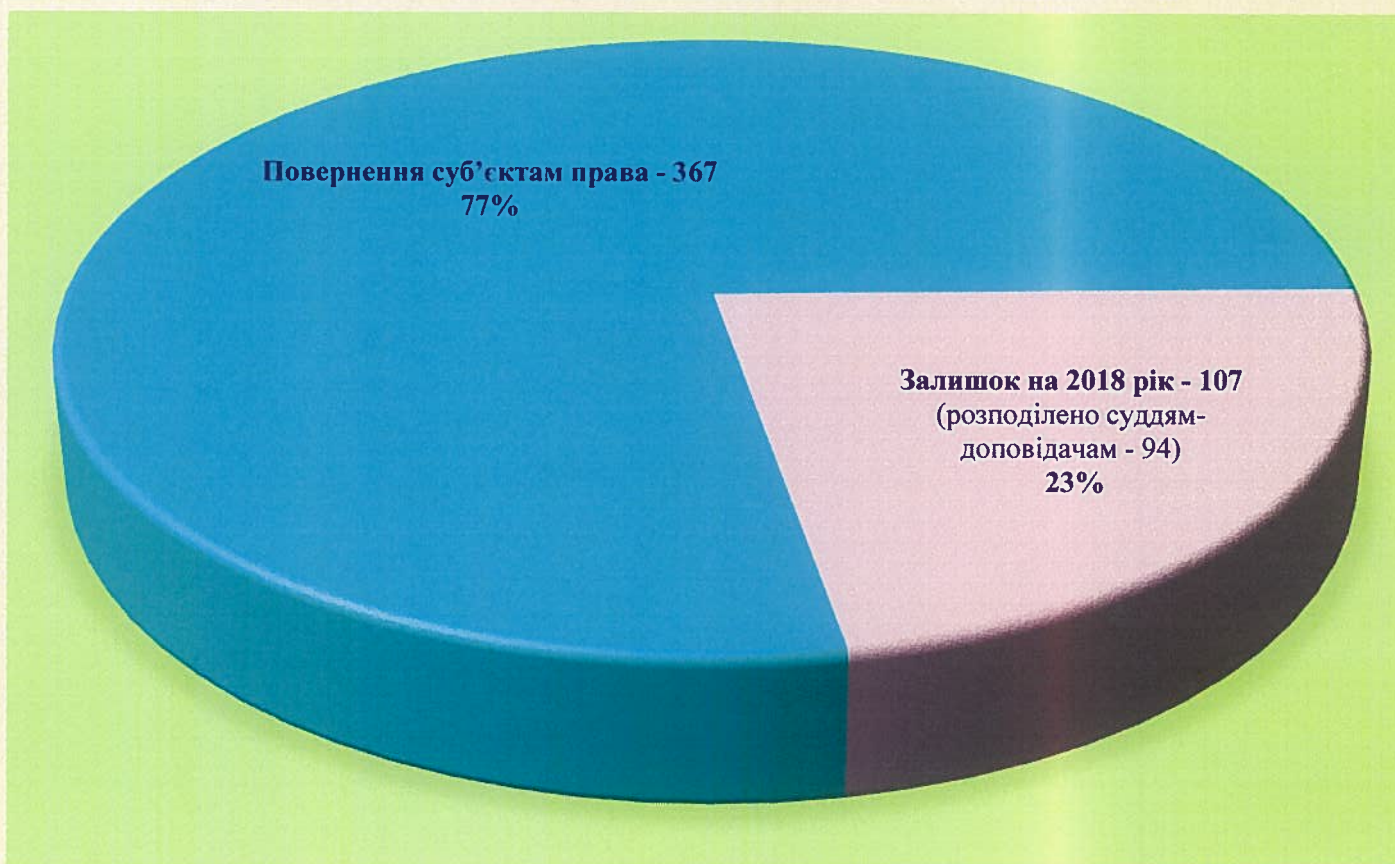

Стан розгляду конституційних подань у 2017 році

* Загальна кількість конституційних подань - 63

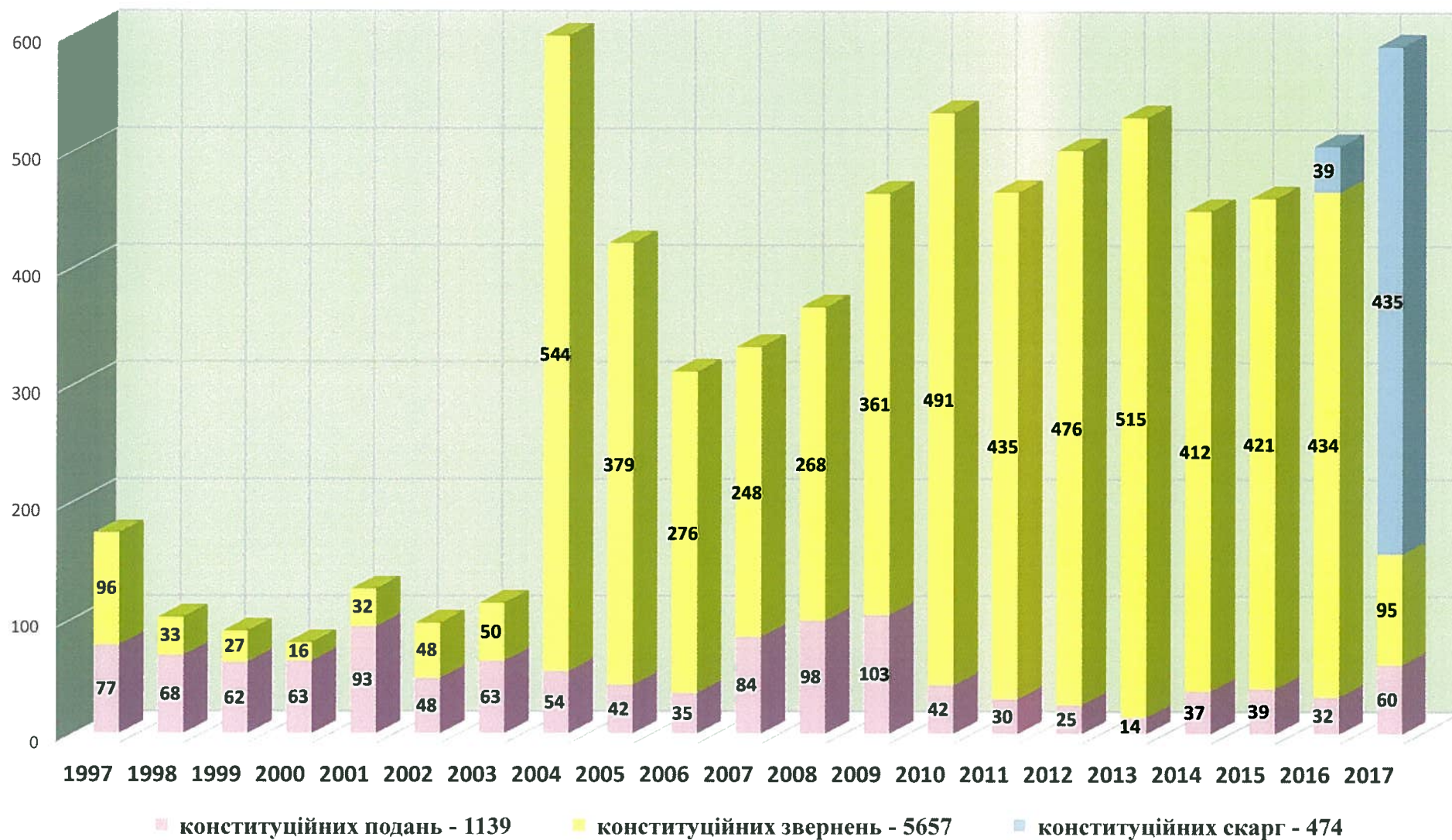
Стан розгляду конституційних скарг у 2017 році

* Загальна кількість конституційних скарг - 474

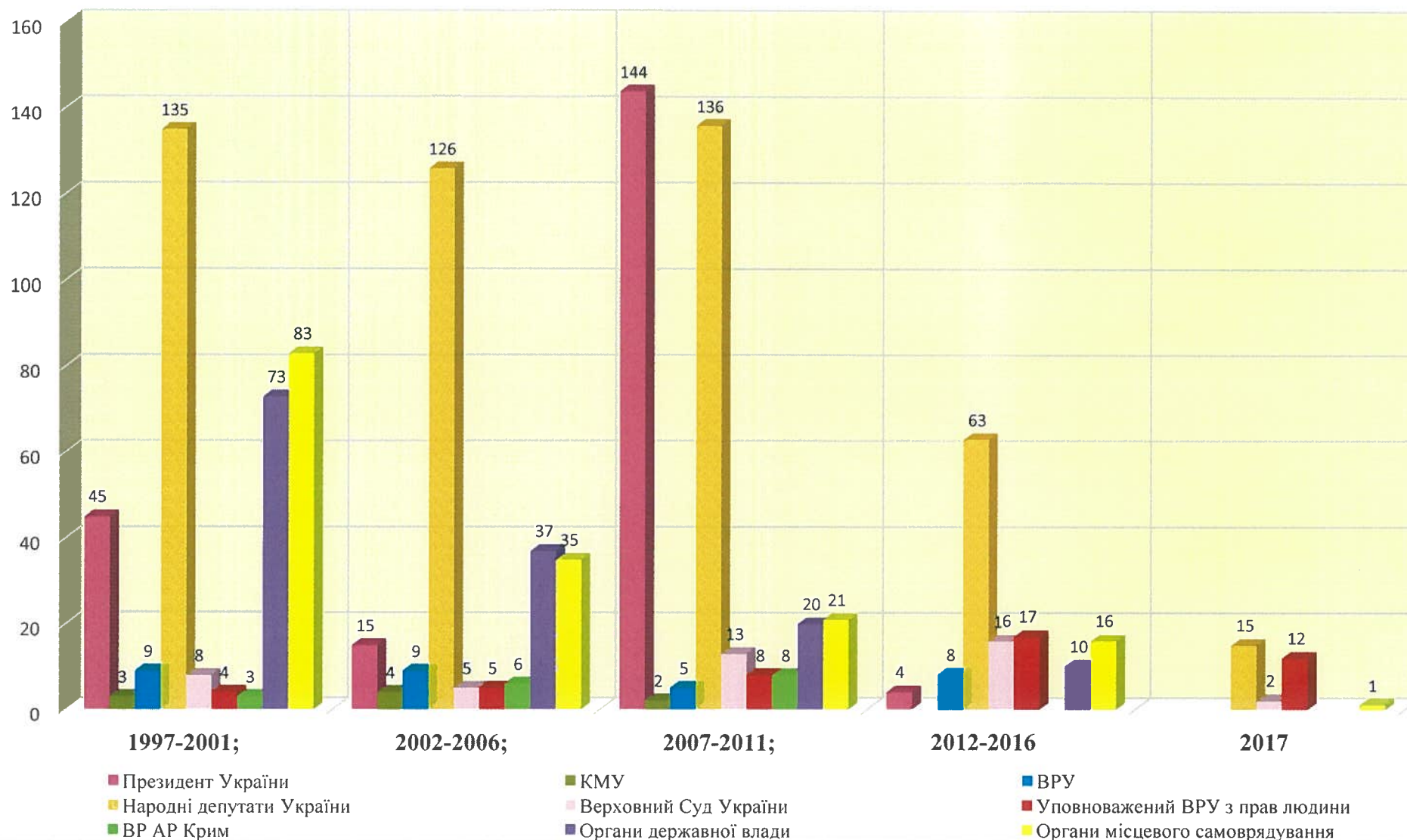
Діаграма 5

Надходження конституційних подань, конституційних звернень та конституційних скарг протягом діяльності Суду

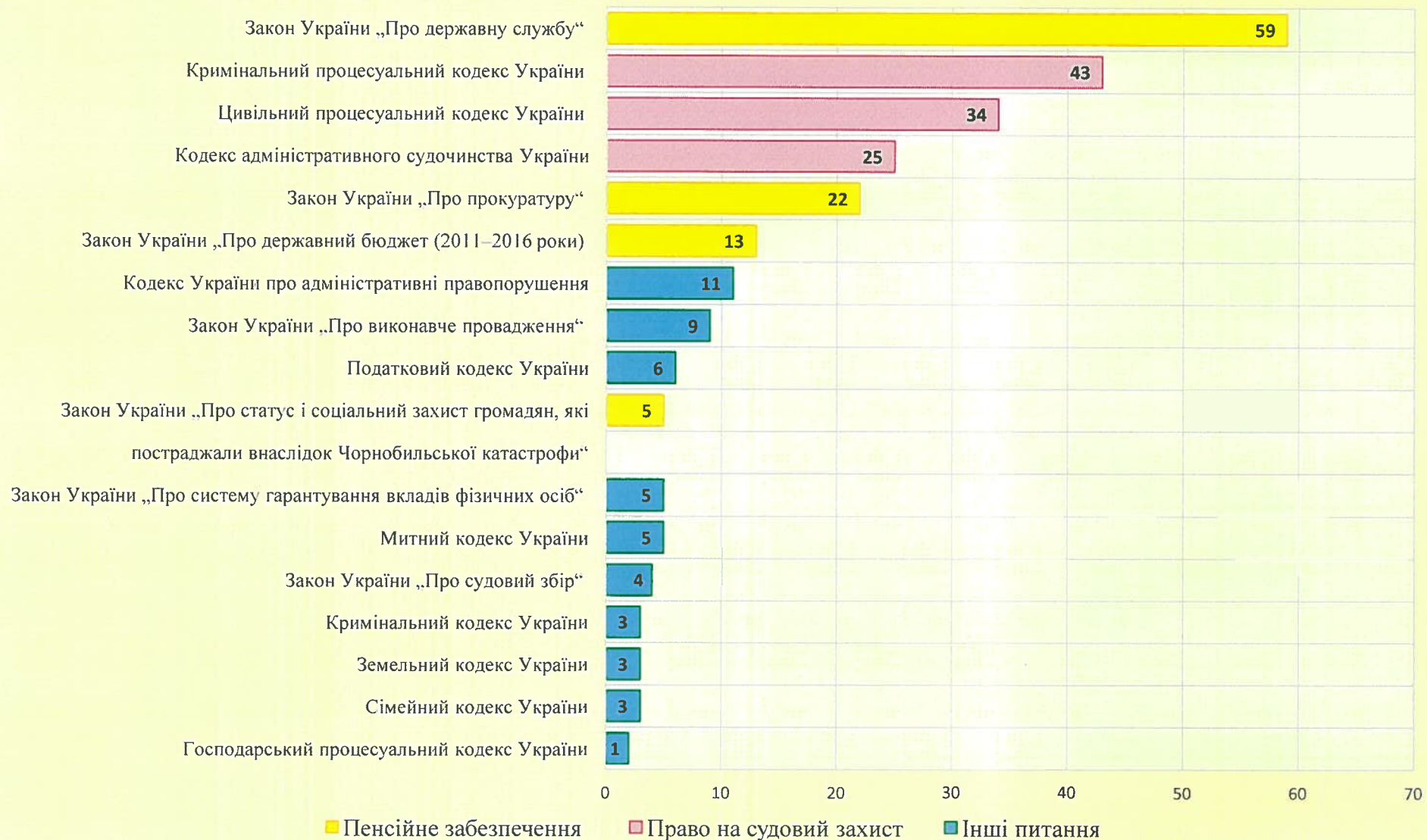
Діаграма 6

Надходження конституційних подань за суб'єктами права на конституційні подання за період діяльності Суду

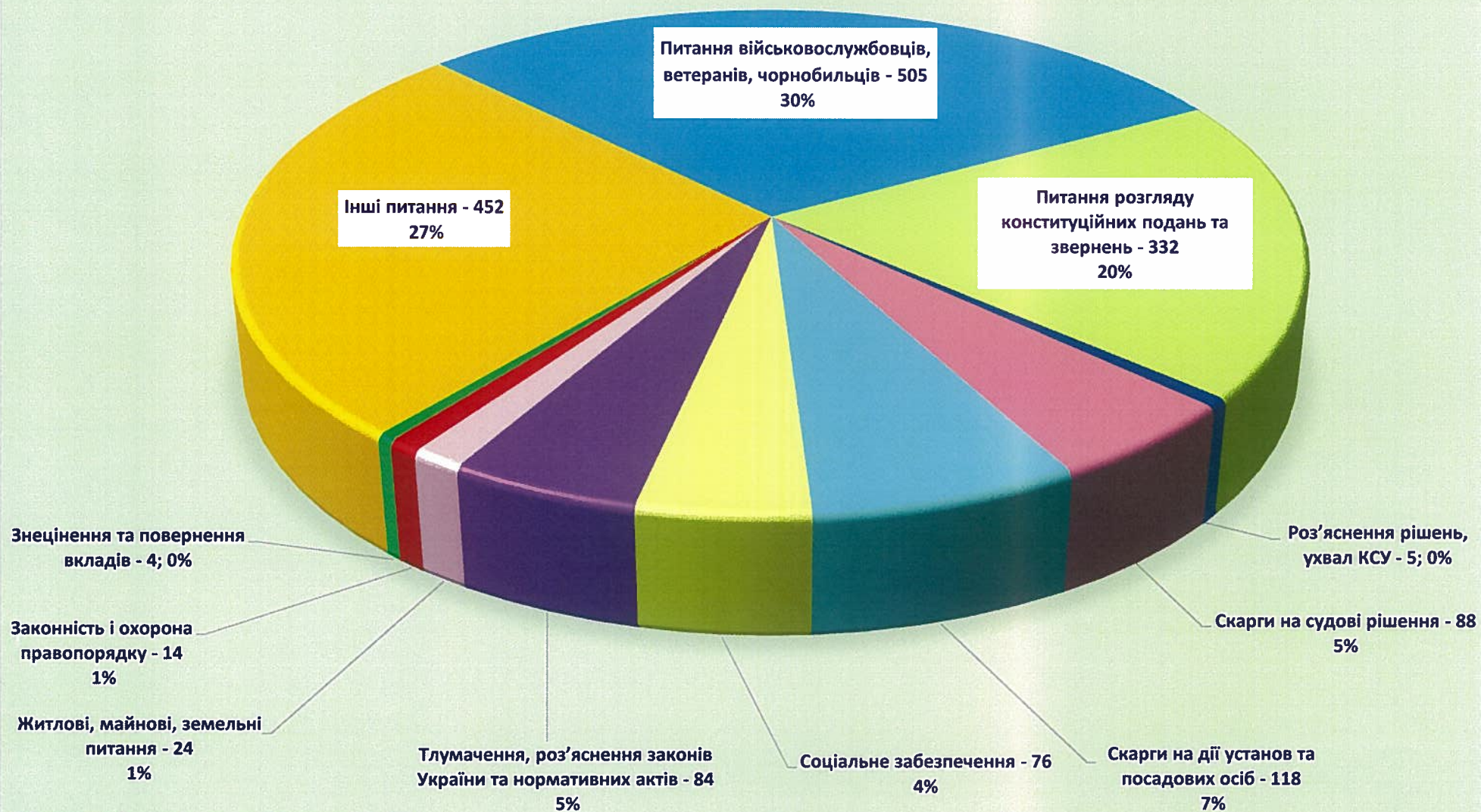
Діаграма 7

Закони України (їх окремі положення), які оспорувалися суб'єктами права на конституційну скаргу, та питання, щодо вирішення яких найчастіше зверталися, у 2017 році

Діаграма 8

Звернення громадян, які надійшли до Суду у 2017 році, та порушені в них питання

* Загальна кількість звернень громадян - 1702